

Fortsatta utbildningsvägar efter språkintröduktion

Innehållsförteckning

Förord	3
Sammanfattning	4
Vad Skolinspektionen granskat	4
Viktigaste iakttagelserna	4
Utvecklingsområden	6
Inledning	8
Bakgrund	8
Syfte och frågeställningar	13
Granskningens genomförande	14
Kvalitetsgranskningens iakttagelser	16
Huvudmännen har en beredskap för fortsatta utbildningsvägar	16
Många huvudmän och rektorer synliggör inte det särskilda behovet av studie- och yrkesvägledning	19
Huvudmännen och rektorerna arbetar för att underlätta elevers övergång från språkinträdning till fortsatt utbildning.....	25
Elever på språkinträdning upplever sig ofta inte som en del av skolans gemenskap	30
Viktiga förutsättningar ur elevernas perspektiv	32
Utvecklingsområden	34
Avslutande diskussion	36
Många huvudmän främjar kontakter mellan utbildningsformer - men få huvudmän synliggör vägledning som en kritisk resurs för nyanlända	36
Strukturerade kontakter finns främst inom den egna skolan.....	37
Alla elever får inte en god överblick över fortsatta utbildningsvägar.....	38
Social gemenskap är ett sätt att påskynda nyanlända elevers övergång till fortsatta utbildningsvägar	38
Det finns särskilda utmaningar kring övergången till komvux.....	39
Huvudmännens ansvar är viktigt för kvaliteten på studie- och yrkesvägledningen.....	40
Referenser	41
Bilaga 1. Rättslig reglering med mera	44
Bilaga 2. Granskade skolor och huvudmän	48
Bilaga 3. Referensgrupp	49

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning med inriktning mot skolhuvudmäns och skolors insatser för att ge nyanlända elever förutsättningar att gå vidare inom gymnasiet eller till vuxenutbildning efter språkin introduktion. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 19 skolhuvudmän och 21 skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena.¹ Vilka skolor som granskats framgår i bilaga.

Projektledare/rapportskribent för kvalitetsgranskningen har varit Johanna Tinghammar Bruck, Skolinspektionen i Lund. I projektledningen har även Johanna Oskarsson ingått.

Helén Ängmo
Generaldirektör

Björn Persson
Avdelningschef

¹ 22 skolenheter var utvalda för granskning, men en skolenhet lades ner under granskningens gång varför granskningen avskrevs avseende rektorns ansvarsområde. Några av de 22 skolenheterna har samma huvudman, varför granskningen omfattat totalt 19 huvudmän.

Sammanfattning

Vad Skolinspektionen granskat

Skolinspektionen har granskat huvudmäns och skolors arbete för att ge nyanlända² elever förutsättningar att gå vidare inom gymnasiet eller till vuxenutbildning (komvux) efter språkintröduktion.

Under senare år har nyanlända elever blivit en allt större målgrupp för gymnasieskolan. Språkintröduktion är det största av gymnasieskolans intröduktionsprogram sett till antalet elever och det femte största programmet inom gymnasieskolan. Programmet vänder sig till nyanlända ungdomar som inte har de godkända betyg som krävs för behörighet till yrkesprogram och som behöver en utbildning med tyngdpunkt i svenska språket.³ Språkintröduktion ska möjliggöra för nyanlända elever att så snart som möjligt gå vidare i gymnasieskolan eller till annan utbildning.⁴

Forskning och tidigare granskningar visar att det finns svårigheter för nyanlända elever att ta sig vidare från språkintröduktion och att kännedomen hos eleverna om fortsatta utbildningsvägar varierar⁵. Nyanlända elever gör i jämförelse med andra elever ofta byten. Det kan handla om att byta från ett intröduktionsprogram till ett annat, att gå vidare till ett nationellt program och att gå vidare till vuxenutbildning. Många nyanlända elever flyttar också mellan kommuner.

Kvalitetsgranskningen syftar till att granska i vilken utsträckning *huvudmannen* har ett långsiktigt och samordnat arbete för nyanlända elevers fortsatta utbildningsvägar, och i vilken utsträckning *rektorn* arbetar för en strukturerad kontakt mellan språkintröduktion och fortsatta utbildningsvägar och för en vägledning som ger nyanlända elever en god överblick över fortsatta utbildningsvägar.

Granskningen omfattar 19 skolhuvudmän och 21 gymnasieskolor som erbjuder språkintröduktion. Granskningen har genomförts med huvudsakligen kvalitativa metoder i form av intervjuer med elever, studie- och yrkesvägledare, rektorer och tjänstemän på centrala funktioner i huvudmannens organisation.

Viktigaste iakttagelserna

En övergripande iakttagelse är att de allra flesta huvudmän och rektorer har kunskap om gruppen nyanlända elever på språkintröduktion och de särskilda behov dessa elever kan ha för att ta sig vidare i utbildningssystemet. I jämförelse med vad tidigare granskningar visat har många huvudmän och rektorer enligt Skolinspektionens bedömning ett tydligare och bättre arbete.

² Med nyanländ avses enligt 3 kap. 12 a § skollagen (2010:800) en person som varit bosatt utomlands och som nu är bosatt i landet och som har påbörjat sin utbildning här senare än höstterminens start det kalenderår då personen fyller sju år. En elev ska inte längre anses vara nyanländ efter fyra års skolgång här i landet.

³ 17 kap. 3 och 12 §§ skollagen (2010:800).

⁴ Prop. 2009/10:165 *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, s. 447.

⁵ De fortsatta utbildningsvägar som omfattas är andra intröduktionsprogram, nationella program och komvux.

När det gäller huvudmännens långsiktiga och samordnade arbete för nyanlända elevers fortsatta utbildningsvägar kan vi konstatera att de allra flesta granskade huvudmän har skapat goda förutsättningar i form av utbildningsplatser, formella mötesfora mellan olika utbildningsvägar och kunskap om elevgruppen. I den meningen har de flesta en god grund att stå på. Några huvudmän har också gjort särskilt stödjande satsningar på att motverka glapp i nyanlända elevers fortsatta utbildningsvägar, till exempel för att underlätta övergångar mellan gymnasieskolan och vuxenutbildning. Många huvudmän har dock inte i sitt övergripande arbete betonat att denna elevgrupp ofta har särskilda behov av skolformsövergripande information och kontinuerlig vägledning. Detta kan innebära att en styrning för att underlätta val och motverka fördröjningar i elever utbildningsvägar inte blir lika tydlig.

På samma sätt ser vi att de flesta granskade rektorer skapar goda förutsättningarna för strukturerade kontakter inom den egna skolenheten. Även här ser vi dock att många rektorer ytterligare kan stärka en styrning som betonar nyanlända elevers många gånger särskilda behov av kontinuitet i vägledningen.

Nästan alla granskade huvudmän har en god beredskap för fortsatta utbildningsvägar för nyanlända elever som ska gå vidare från språkintröduktion. Huvudmännen har information om eleverna på språkintröduktion och de tillgodoser behovet av utbildningsplatser på andra intröduktionsprogram, nationella program eller komvux. Detta bedömer vi är ett positivt resultat.

Majoriteten av huvudmännen och rektorerna har strukturer och rutiner som syftar till att påskynda och underlätta nyanlända elevers övergångar från språkintröduktion till fortsatt utbildning. Majoriteten av huvudmännen har initierat strukturerade kontakter mellan olika skolformer, exempelvis nätverk mellan rektorer och studie- och yrkesvägledare på språkintröduktion och fortsatta utbildningsvägar. Flertalet skolor överlämnar också relevant information i samband med elevers övergång från språkintröduktion. I några kommuner har vi bedömt att det finns ett utvecklingsbehov när det gäller rutiner och strukturer för övergångar till komvux.

Vägledning som en kritisk resurs för nyanlända elever synliggörs inte tillräckligt i huvudmäns och rektorers styrning. Granskningen visar att många huvudmän inte synliggjort arbetet med studie- och yrkesvägledning (vägledning) i sin styrning och sitt kvalitetsarbete. Det finns också få exempel på att huvudmän särskilt lyft behovet av kontinuerlig vägledning för nyanlända elever, som ofta behöver göra många byten mellan program och skolformer. Exempelvis finns sällan någon övergripande planering för studie- och yrkesvägledningen för nyanlända elever på språkintröduktion och uppföljningen omfattar sällan denna aspekt. Det är vidare ovanligt att rektorer aktivt följer upp eller utvecklar studie- och yrkesvägledningen för eleverna på språkintröduktion inom sitt systematiska kvalitetsarbete. Konsekvensen kan bli att det kontinuerliga behov av vägledning som många nyanlända elever har inte tillräckligt tillgodoses. Ungefär två tredjedelar av de intervjuade eleverna säger dock att de fått tillräcklig vägledning eller att de är nöjda med den vägledning de fått.

Det finns särskilda utmaningar gällande studie- och yrkesvägledning för elever som på grund av ålder behöver gå vidare till komvux. Skolinspektionen ser inte några indikationer på att vägledningen inte skulle ge eleverna information om vuxenutbildningens möjligheter för fortsatta studier på gymnasial nivå. Granskningen indikerar dock att elever som sannolikt ska gå vidare till komvux ofta behöver mer kontinuerlig information och motiverande insatser. Det är också viktigt att information om vuxenutbildningen kommer tidigare och att eleverna informeras om de likvärdiga möjligheterna att få en gymnasieexamen inom vuxenutbildningen.

Få skolor överväger möjligheten för vissa nyanlända elever att samläsa vissa gymnasiekurser tillsammans med elever på nationella program. På alla granskade skolor finns någon form av samspel eller samarbete⁶ mellan språkinträdning och fortsatta utbildningsvägar när det gäller upplägget av utbildningen på språkinträdning. Bara en tredjedel av skolorna överväger dock om vissa elever kan samläsa vissa gymnasiekurser med elever på nationella program och erbjuder i sådana fall sådana möjligheter. Det kan gälla elever som bedöms ha förutsättningar för det och gynnas av det i sin kunskapsutveckling.

Arbetet med att främja social inkludering för alla elever sker inte kontinuerligt. På de flesta granskade skolor bedrivs utbildningen på språkinträdning i samma lokaler som annan utbildning och olika aktiviteter för att främja gemenskap ordnas. Det kan handla om gemensamma temadagar, trivselaktiviteter och att skapa mötesplatser. Dessa aktiviteter är dock många gånger av enstaka karaktär och kommer inte in tillräckligt regelbundet i skolans verksamhet. I flera elevintervjuer har framkommit att nyanlända elever ofta inte upplever sig som en del av skolans gemenskap.

Utvecklingsområden

Utvecklingsområden har identifierats hos nästan alla granskade huvudmän och skolor. Hos närmare hälften av huvudmännen och skolorna har utvecklingsområden identifierats under alla frågeställningar/delfrågeställningar. För att alla elever på språkinträdning ska ges goda förutsättningar att ta sig vidare i utbildningssystemet har vi identifierat huvudsakligen följande utvecklingsbehov.

*Skolinspektionen bedömer att granskade **huvudmän** behöver:*

- Säkra att studie- och yrkesvägledningen finns med i det systematiska kvalitetsarbetet. Bland annat kan arbetet stärkas av att det finns en övergripande planering för studie- och yrkesvägledning, som synliggör behovet av kontinuerlig vägledning som inkluderas i undervisningen, för nyanlända elever på språkinträdning. Behovet av vägledning och motivering för elever som på grund av ålder⁷ behöver fortsätta sina studier inom vuxenutbildningen bör särskilt uppmärksammas. Det är vidare viktigt att vägledningen ger unga allsidig information så att elevers val av fortsatta utbildningsvägar inte hindras av föreställningar om kön eller social eller kulturell bakgrund.
- Följa upp arbetet med studie- och yrkesvägledning för nyanlända elever på språkinträdning. I detta ingår att följa upp att elevernas behov av vägledning tillgodoses, att personal har kunskap för att möta behoven och att resurstilldelningen är tillräcklig.
- Se till att det finns centrala riktlinjer eller dylikt som säkerställer att relevant information överlämnas när elever går över från språkinträdning till andra

⁶ Med samspel eller samarbete menar vi att språkinträdning utformas med olika inriktningar, exempelvis mot yrkesprogram eller högskoleförberedande program på gymnasiet eller mot komvux.

⁷ En elev har som huvudregel rätt att påbörja utbildningen på ett nationellt program i gymnasiet senast det första kalenderhalvåret det år hen fyller 20 år (16 kap. 29 § skollagen). Asylsökande och de som vistas i Sverige med tidsbegränsat uppehållstillstånd har rätt till utbildning i gymnasieskola bara om de har påbörjat utbildningen innan de fyller 18 år (29 kap. 2 § andra stycket 1 och 2 samt 29 kap. 3 § första stycket skollagen).

introduktionsprogram, nationella program eller komvux och se till att informationen används.

Skolinspektionen bedömer att granskade rektorer behöver:

- Säkra att studie- och yrkesvägledningen finns med i det systematiska kvalitetsarbetet och att det finns ett långsiktigt perspektiv för nyanlända elever. I detta ingår att ta reda på elevernas behov av vägledning, att utifrån behovet planera vägledningen för eleverna samt att följa upp och säkerställa att eleverna har fått den vägledning som de behöver och att personalen har kompetens att möta behovet. För att eleverna ska få en kontinuerlig och bred studie- och yrkesvägledning behöver rektorn tydliggöra hur ansvaret för vägledningen ska fördelas mellan studie- och yrkesvägledare och övrig personal samt skapa förutsättningar för samverkan kring vägledningen mellan olika personalkategorier. Det systematiska kvalitetsarbetet på skolnivå bör även synliggöra studie- och yrkesvägledningens betydelse för att, genom allsidig information, motverka att elever gör begränsande studieval.
- Se till att det finns strukturer och rutiner för övergångar som är anpassade till behovet för nyanlända elever på språkintröduktion. I detta ingår att se till att relevant information överlämnas när elever på språkintröduktion går över till andra introduktionsprogram, nationella program eller komvux, att det finns rutiner och strukturer som säkerställer att elever på språkintröduktion ges möjlighet att göra studiebesök eller så kallad skuggning⁸ på fortsatta tänkta utbildningsvägar.
- Se till att skolan har ett välfungerande och kontinuerligt arbete med inkludering av eleverna på språkintröduktion i hela skolans pedagogiska och sociala gemenskap.

⁸ Med skuggning menar vi att följa elever på ett program under en eller flera dagar.

Inledning

Bakgrund

Under senare år har nyanlända elever blivit en allt större målgrupp för gymnasieskolan. Antalet elever på språkintröduktion har ökat varje år från hösten 2011 till och med hösten 2016 då det fördubblades på bara ett år till följd av det stora flyktingmottagandet under 2015.⁹ Sedan hösten 2017 har antalet elever på språkintröduktion minskat till följd av det kraftigt minskade flyktingmottagandet från och med 2016. Språkintröduktion är det största intröduktionsprogrammet och det femte största programmet inom gymnasieskolan.¹⁰

Språkintröduktion syftar till att eleven snarast möjligt ska kunna gå vidare i gymnasieskolan eller i annan utbildning.¹¹

Faktaruta: Regler för behörighet till gymnasieutbildning

Ungdomar som är bosatta i Sverige har rätt att påbörja en gymnasieutbildning under tiden till och med det första kalenderhalvåret det år de fyller 20 år.¹² För elever som är asylsökande gäller istället att de har rätt till utbildningen i gymnasieskola endast om de har påbörjat utbildningen innan de fyllt 18 år.¹³ En huvudman får dock erbjuda ungdomar som fyllt 18 år gymnasieutbildning.¹ Om asylsökande påbörjat sin gymnasieutbildning innan de fyllt 18 år har de rätt att gå kvar på utbildningen även efter 18 års ålder. Detta gäller såväl på ett intröduktionsprogram som på ett nationellt gymnasieprogram.¹⁴ Elever som uppnått för hög ålder för att söka till en gymnasieutbildning har möjlighet att fortsätta studierna vid kommunal vuxenutbildning eller folkhögskola. Studier på komvux kan som huvudregel påbörjas först det andra kalenderåret då den sökande fyller 20 år.¹⁵ Asylsökande har dock inte rätt till utbildning vid kommunal vuxenutbildning.

En förutsättning för att elever på språkintröduktion ska kunna gå vidare till fortsatt utbildning är att huvudmännen har en beredskap för att kunna möta behovet av olika utbildningsvägar för eleverna. De fortsatta utbildningsvägar som omfattas av granskningen är andra intröduktionsprogram, nationella program och komvux. Gruppen nyanlända unga är mycket heterogen – bland annat utifrån skolbakgrund, ålder och antal år i Sverige – vilket ställer höga krav på utbildningssystemets förmåga att vägleda och stödja dessa elever i deras fortsatta utbildning.

⁹ Hösten 2017 fanns 32 185 elever registrerade på språkintröduktion, vilket motsvarar drygt hälften av alla elever på intröduktionsprogrammen och nästan var tionde elev i hela gymnasieskolan. Skolverket (2018) *Uppföljning av språkintröduktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och nyanlända elevers övergångar till och från språkintröduktion*. Rapport 469 s. 28.

¹⁰ Skolverket (2018) Preliminär statistik om gymnasieskolans elever.

¹¹ Prop. 2009/10:165 s. 447.

¹² 15 kap. 5 § skollagen (2010:800).

¹³ 15 kap. 5 § tredje stycket och 29 kap. 2 § andra stycket 1 och 3 § första stycket skollagen (2010:800).

¹⁴ 17 kap. 15 § skollagen (2010:800).

¹⁵ 20 kap. 11 och 20 §§ skollagen (2010:800).

Många nyanlända elever strävar mot att gå vidare till nationella program, vilket vissa också kan göra inom kort. För andra elever, till exempel med kort skolbakgrund, kan det dock vara svårt att hinna bli behöriga till gymnasieskolan.¹⁶ Ett alternativ för denna elevgrupp kan vara att fortsätta sina studier mot en gymnasieexamen inom vuxenutbildningen.

Mycket tyder på att det finns svårigheter för nyanlända elever att ta sig vidare från språkinträdning och att elevernas kännedom om fortsatta utbildningsvägar varierar. Dessa omständigheter riskerar att leda till negativa konsekvenser för nyanlända elever i form av problem vid övergångar och minskad studiemotivation. Det är angeläget att elever som behöver mer tid i sin utbildning inte bara får information om och förbereds inför övergång till nationella program, utan också när de ska vidare till vuxenutbildningen och andra utbildningsalternativ. Detta förutsätter ett utvecklat samarbete kring nyanlända elevers fortsatta utbildning på såväl huvudmannanivå som på skolenhetsnivå. Studie- och yrkesvägledning är betydelsefullt för alla elever, inte minst för nyanlända. Enligt skollagen ska elever ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses.

I denna kvalitetsgranskning granskar vi vilka förutsättningar nyanlända elever ges att gå vidare inom gymnasiet eller till kommunal vuxenutbildning (komvux) efter språkinträdning. Centralt för granskningen är att huvudmannen ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med gällande författningar, medan rektorn beslutar om sin enhets inre organisation.¹⁷

Tidigare granskningar

Skolinspektionen har tidigare granskat mottagandet av nyanlända elever samt olika aspekter av nyanländas utbildning.¹⁸ Kvalitetsgranskningen av språkinträdning på gymnasieskolan visar på stora kvalitetsbrister som påverkar elevernas möjligheter att gå vidare till fortsatt utbildning. Bland annat tar utbildningen inte i tillräcklig grad utgångspunkt i elevernas varierande utbildningsbehov, utan det är snarare tillgång till lärare och lokaler som styr omfattning och innehåll. Granskningen visar också att studie- och yrkesvägledning ofta sker för sent och inte i tillräcklig omfattning för eleverna på språkinträdning. Granskningen konstaterar även en bristande styrning och rättssäkerhet på språkinträdning gällande arbetet med planer för utbildningen på både individuell och kommunal nivå.¹⁹ Bristande styrning och samordning av utbildningen för nyanlända elever konstateras också i en kvalitetsgranskning av nyanlända elevers skolsituation som genomfördes år 2008–2009.²⁰

I Skolinspektionens kvalitetsgranskning från 2013 av utbildningen på två av gymnasieskolans introduktionsprogram: yrkesintroduktion och individuellt alternativ, framkommer att studie- och yrkesvägledningen spelar en marginell roll för att

¹⁶ Åldersgränsen är 18 år för asylsökande elever och 20 år för övriga elever.

¹⁷ 2 kap. 8 och 10 §§ skollagen (2010:800).

¹⁸ Skolinspektionen (2009). *Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö*; Skolinspektionen (2014). *Utbildningen för nyanlända elever*; Skolinspektionen (2017). *Språkinträdning i gymnasieskolan*; Skolinspektionen (2017). *Skolhuvudmännens mottagande av nyanlända elever i grundskolan*.

¹⁹ Skolinspektionen (2017). *Språkinträdning i gymnasieskolan*.

²⁰ Skolinspektionen (2009). *Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö*, Övergripande kvalitetsgranskningsrapport 2009:3, s. 6-7, 16, 20.

stödja eleverna i deras utbildning. Orsaken till detta är i första hand en organisation, där bland annat studie- och yrkesvägledare främst har en konsultativ roll gentemot lärarna och mer sällan har direktkontakt med eleverna.²¹

Forskning och uppföljningar

Den forskning som berör språkinträdning tar i mångt och mycket utgångspunkt i ett elevperspektiv på utbildningen. Ungdomarna på detta program har ofta höga utbildningsambitioner men upplever inträdningens utbildningen som en transitplats i väntan på det "riktiga gymnasiet" och som en tillbakagång i deras egna utbildningskarriärer. Detta riskerar att påverka deras självbild och motivation. Vidare lyfter forskningen fram att stress och oro kring att bli överårig präglar ungdomarnas tid i inträdningens utbildning och att det finns en ovilja att behöva studera inom vuxenutbildningen.²²

Andra studier pekar på att den sociala situationen för nyanlända elever präglas av att de upplever att de befinner sig i en utdragen period av förberedande verksamhet. Forskning pekar också på förekomsten av social uppdelning mellan dåvarande IVIK²³ och övriga gymnasieprogram. Bristen på social inkludering får enligt dessa studier konsekvenser för elevernas motivation.²⁴

Samtidigt som många nyanlända elever har höga ambitioner finns det också utmaningar kring den fortsatta utbildningen som är kopplade till elevernas olika förutsättningar. Utredningen *En gymnasieutbildning för alla* (SOU 2016:77) lyfter att många nyanlända ungdomar har långt kvar innan de når behörighet till ett nationellt program. För dessa ungdomar kan det vara särskilt viktigt med andra utbildningsvägar än enbart nationella program, och då i första hand gymnasieskolans inträdningensprogram och vuxenutbildningen.²⁵

Förutsättningar för att hantera utbildningsval

Forskning som berör frågan om nyanlända elevers utbildningsvägar inom och efter gymnasieskolan och i vilken utsträckning eleverna ges förutsättningar för att hantera dessa utbildningsval, framhåller nödvändigheten av studie- och yrkesvägledning i form av återkommande, strukturerad undervisning. Enbart vägledning med enstaka samtal och kortare informationsinsatser är inte tillräckligt för nyanlända elever utan den behöver organiseras i en vidare mening, där frågor om utbildning och arbetsliv inte enbart behandlas i individuella samtal vid enstaka tillfällen utan

²¹ Skolinspektionen (2013). *Utbildningen på inträdningensprogrammen i gymnasieskolan: En kvalitetsgranskning av programmen yrkesinträdning och individuellt alternativ*. Rapport 2013:6 s. 7, 15, 24-25.

²² Sharif, H. (2017). "Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt". *Nyanlända ungdomar i den svenska gymnasieskolans inträdningensutbildning*. Uppsala: Uppsala Universitet; Nilsson Folke, J. (2017). *Lived transitions: experiences of learning and inclusion among newly arrived students*. Stockholm: Stockholm Universitet; Fejes m.fl (2018) ***Inträdning på svenska: Om språkinträdning för nyanlända på gymnasieskola och folkhögskola***. Linköping: Linköping University Electronic Press; Hagström M. (2018) *Raka spår, sidospår, stopp: Vägen genom gymnasieskolans språkinträdning som ung och ny i Sverige*. Linköping: Linköping University Electronic Press.

²³ Inträdningensutbildning för nyanlända elever inom ramen för gymnasieskolans individuella program.

²⁴ Skowronski, E. (2013). *Skola med fördröjning: Nyanlända elevers sociala spelrum i "en skola för alla"*. Lund: Lunds universitet. Se även Nilsson, J. (2015). *I kläm mellan grundskolan och gymnasiet: Kartläggning av språkinträdning i Östergötland och Tranås*, Linköping: Regionförbundet Östsam samt Wernesjö, U. (2015); Landing in a rural village: home and belonging from the perspectives of unaccompanied young refugees. *Identities* 22(3): s. 451 ff.

²⁵ SOU 2016:77. *En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning*. Betänkande av Gymnasieutredningen. Stockholm: Utbildningsdepartementet s. 382.

sker inom ramen för undervisningen och på ett sätt som ger en bredare förståelse för utbildningssystemet som helhet. Forskning visar också att stereotypa föreställningar om genus, klass och etnicitet påverkar vägledning kring framtida utbildningsvägar och karriärer. Bland annat ses mönster där framförallt elever med utländsk bakgrund rekommenderas att justera ned sina ambitioner och vägleds till mer yrkesinriktade eller förberedande program.²⁶

Skolverkets uppföljningar av språkintröktion lyfter också fram att eleverna behöver stöd i att välja utbildningsväg och en bredare kunskap om utbildningssystemet för att kunna fatta beslut rörande fortsatta utbildningsvägar.²⁷ En välfungerande studie- och yrkesvägledning samt smidiga övergångar när elever flyttar mellan olika kommuner, skolformer och program är viktiga beståndsdelar i att skapa en röd tråd i elevernas utbildning.²⁸

Om nyanlända elevers övergångar och kontakter mellan olika utbildningsvägar

Skolverkets uppföljningar av språkintröktion ger en bild av elevernas utbildningsvägar efter språkintröktion.²⁹ Uppföljningen från 2018 visar att drygt en tredjedel av eleverna som började på språkintröktion hösten 2011 och 2012 gick över till nationella program, de flesta två eller tre år efter starten. Nästan hälften av eleverna hade fyra år efter starten gått vidare till någon form av vuxenutbildning. Ungefär en tiondel av eleverna gick inte vidare till någon annan utbildning.

Att övergångar fungerar väl är av betydelse för att eleverna ska lyckas med sina gymnasiestudier.³⁰ Skolverket pekar på att nyanlända elever gör fler övergångar inom gymnasieskolan än vad som är fallet för andra elever och konstaterar att anordnandet av språkintröktion och planering av vidare utbildningsvägar ställer krav på samverkan inom lärarkollegiet, mellan olika skolor och huvudmän samt mellan skolan och andra verksamheter.³¹ Skolverkets uppföljning från 2016 visar

²⁶ Lindblad, M. (2016). *”De förstod aldrig min historia”*. Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete. Umeå: Umeå Universitet; Sundelin, Å. (2015); *Att skapa framtid. En analys av interaktionen i studie- och yrkesvägledande samtal med unga i migration*. Stockholm: Stockholms universitet; Sawyer, L. (2006); Att koppla drömmar till verkligheten: SYO-konsulenters syn på etnicitet i övergången från grundskolan till gymnasiet. I. L. Sawyer och M. Kamali (red.). *Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. SOU 2006:40. Stockholm: Fritzes; Hertzberg, F. (2015); *Vägledning, erkännande och kunskap*. I Bunar, N. (red.) (2015). *Nyanlända och lärande: mottagande och inkludering*. Stockholm: Natur & Kultur; Sheikhi, K. (2013). *Vägar till förståelse. Andraspråkstalare i samtal med en studie- och yrkesvägledare*. Göteborg: Göteborgs Universitet.

²⁷ Skolverket (2016). *Språkintröktion*. Rapport 436; Skolverket (2017). *Uppföljning av språkintröktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och exempel på hur nyanlända elever kan ges möjlighet att använda sitt modersmål i undervisningen*. Rapport 454.

²⁸ Skolverket (2017). *Uppföljning av språkintröktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och exempel på hur nyanlända elever kan ges möjlighet att använda sitt modersmål i undervisningen*. Rapport 454, s. 85.

²⁹ Skolverket (2016). *Språkintröktion*. Rapport 436; Skolverket (2017). *Uppföljning av språkintröktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och exempel på hur nyanlända elever kan ges möjlighet att använda sitt modersmål i undervisningen*. Rapport 454; Skolverket (2018). *Uppföljning av språkintröktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och nyanlända elevers övergångar till och från språkintröktion*. Rapport 469.

³⁰ Skolverket (2014). *Övergångar inom och mellan skolor och skolformer. Hur övergångar kan främja en kontinuitet i skolgången från förskolan till gymnasieskolan*. Stödmaterial.

³¹ Skolverket (2016). *Språkintröktion*. Rapport 436, s. 43-44.

dock att nyanlända elevers övergångar till andra utbildningsvägar efter språkintröduktion är omgärdade av svårigheter.³² Utöver ottydigheter i bedömningen av vilken väg som är lämplig, brister ofta samverkan mellan olika program och skolenheter. Flera huvudmän som Skolverket haft kontakt med uppger att det saknas kontaktytor mellan nyanlända elever och svenskspråkiga elever, speciellt om utbildningarna inte ligger i samma lokaler.³³

När det gäller gränssytan mellan gymnasieskolan och komvux finns en riskbild som påverkar nyanlända elevers möjligheter till övergång och fortsatta studier. Både uppföljningen av språkintröduktion och Skolverkets redovisning av regeringsuppdraget om nyanlända elever under 25 år och deras utbildningsbehov inom komvux pekar på att samverkan mellan gymnasieskolan och komvux ofta inte är tillräcklig.³⁴ Skolverket uppmärksammar en risk för minskad motivation hos elever inför och under denna övergång. Elevens inställning påverkas troligen av vilken kunskap eleven har om komvux och andra studievägar.³⁵ Detta är en allvarlig risk med tanke på att en stor grupp nyanlända väntas gå från språkintröduktion till komvux de kommande åren.³⁶

Övergången mellan gymnasieskola och komvux försvåras också av att det ibland uppstår ett glapp i tiden mellan gymnasie- och komvuxstudierna vilket skapar risk för minskad studiemotivation hos eleverna. En orsak kan vara att asylsökande inte har rätt till komvux och kan behöva invänta uppehållstillstånd för att få möjlighet att fortsätta att studera. Det kan också handla om att det finns en negativ bild av att studera på komvux eller att det skulle innebära att den nyanlända eleven hamnar i samma utbildning som sina föräldrar eller andra vuxna anhöriga.³⁷ Skolverket pekar på att komvux har svårt att till fullo möta utbildningsbehoven hos nyanlända och att satsningar krävs på kompetensförsörjning och kompetensutveckling av lärare, studie- och yrkesvägledning, socialt stöd och studiehandledning i komvux. Skolverket framhåller även behovet av ökade inslag av sammanhållna studievägar inom komvux för att bättre möta nyanlända elevers behov.³⁸

Sammanfattande riskbild

Tidigare studier har således uppmärksammat att det kan finnas svårigheter för nyanlända elever att ta sig vidare i utbildningssystemet efter språkintröduktion och att kännedomen hos elever om fortsatta utbildningsvägar varierar. De tidigare konstaterade kvalitetsbristerna inom språkintröduktion, påverkar de förutsättningar som eleverna ges för att kvalificera sig för en övergång till nationella program innan de blir överåriga för gymnasiet. Genomströmningen från språkintröduktion till nat-

³² Skolverket (2016). *Språkintröduktion*. Rapport 436, s. 45-46.

³³ Skolverket (2016). *Språkintröduktion*. Rapport 436, s. 45.

³⁴ Skolverket (2016). *Språkintröduktion*. Rapport 436; Skolverket (2017). *Redovisning av uppdrag om nyanlända under 25 år och deras utbildningsbehov inom komvux*.

³⁵ Skolverket (2017). *Redovisning av uppdrag om nyanlända under 25 år och deras utbildningsbehov inom komvux*, s. 32.

³⁶ Läsåret 2016/17 var den största gruppen av nybörjarna på språkintröduktion 17 år, till skillnad från föregående år då 16-åringarna var flest. Detta innebär att den senaste nybörjarkullen kommer att ha mindre tid på sig än tidigare års nybörjarkullar att hinna bli behöriga till nationella program innan de blivit 20 år.

³⁷ Skolverket (2017). *Redovisning av uppdrag om nyanlända under 25 år och deras utbildningsbehov inom komvux*, s. 33.

³⁸ *Ibid.* s. 2-3.

ionella program är låg och långsam. Vidare finns risk för glapp i övergång till komvux beroende på behörighetsregler eller att elever tappat motivation när de inser att de inte kommer kunna gå vidare inom gymnasiet utan är aktuella för komvux.

Riskbilden från tidigare studier kan sammanfattas i tre huvudsakliga områden. För det första behöver huvudmannens *planering* och *samordning* av utbildningen på språkintröduktion ofta utvecklas. Utbildningen på språkintröduktion följs inte upp i tillräcklig utsträckning och det saknas en långsiktighet i planeringen som inbegriper fortsatta utbildningsvägar efter språkintröduktion. För det andra finns *brister i kontakter* mellan språkintröduktion och fortsatta utbildningsvägar. För det tredje finns det indikationer på *otillräcklig information*. Det vill säga att kännedomen hos eleverna om fortsatta utbildningsvägar verkar variera och den studie- och yrkesvägledning som genomförs på språkintröduktion motsvarar långt ifrån alltid behoven.

Syfte och frågeställningar

Kvalitetsgranskningen syftar till att granska huvudmäns och skolors arbete för att ge nyanlända elever förutsättningar att gå vidare inom gymnasiet eller till komvux efter språkintröduktion. Utifrån detta syfte samt ovan identifierade indikatorer på kvalitetsbrister ska följande frågeställningar granskas.

1. *I vilken utsträckning har huvudmannen ett långsiktigt och samordnat arbete för nyanlända elevers fortsatta utbildningsvägar?*

I huvudmannens *långsiktiga arbete* ingår frågor om beredskap för att möta behovet av olika fortsatta utbildningsvägar³⁹, planering av studie- och yrkesvägledning för nyanlända (planerade arbetssätt för vägledning och förankring av dessa), uppföljning av arbetet med vägledning (säkerställande av att elevers behov av vägledning tillgodoses och att personal har tillräcklig kompetens) samt styrning av arbetet för att motverka begränsade studieval utifrån föreställningar om kön och social eller kulturell bakgrund. I huvudmannens *samordning av arbetet* ingår frågor om att skapa förutsättningar för strukturerade kontakter⁴⁰ mellan språkintröduktion och fortsatta utbildningsvägar samt uppföljning – och vid behov samordning – av resurser för vägledning på skolenheterna.

2. *I vilken utsträckning arbetar rektorn för:*
 - a) *En strukturerad kontakt mellan språkintröduktion och fortsatta utbildningsvägar?*

³⁹ När det gäller beredskapen har vi granskat om huvudmannen har tillräcklig information om vilket behov av olika fortsatta utbildningsvägar som elever på språkintröduktion har och om huvudmannen planerar utifrån behoven, så att eleverna ges möjlighet att gå vidare till fortsatt utbildning. Vi har även granskat hur huvudmännen underlättar för eleverna att ta sig vidare och hur de anpassar den fortsatta utbildningen efter nyanlända elevers behov.

⁴⁰ Med strukturerad kontakt avses kontakt som är del av en långsiktig medveten strategi med tydligt syfte att påskynda och underlätta nyanlända elevers övergång till fortsatt utbildning. I granskningen avses främst strukturerad kontakt som sker på ett organisatoriskt plan.

Med strukturerad kontakt avses kontakt som är en del av en långsiktig medveten strategi med ett tydligt syfte; att påskynda och underlätta elevers övergång till fortsatt utbildning. I granskningen avses främst strukturerad kontakt på ett organisatoriskt plan som planeras och leds av rektor, det vill säga inte (enbart) kontakter som rör en enskild elevs övergång. De fortsatta utbildningsvägar som avses är andra introduktionsprogram, nationella program respektive komvux.⁴¹ I frågeställningen ingår frågor om rektorn tar reda på elevernas behov av kontakt, om rutiner och strukturer för övergången till fortsatta utbildningsvägar och om överlappning och samspel mellan språkinträdning och fortsatta utbildningsvägar gällande upplägget av utbildningen. Det finns även frågor om rutiner och strukturer för eleverna på språkinträdning att ta del av undervisningen på nationella program. Slutligen ingår frågor om social inkludering mellan elever på språkinträdning och andra introduktionsprogram respektive nationella program.

b) En studie- och yrkesvägledning som ger nyanlända elever en god överblick över fortsatta utbildningsvägar?

I frågeställningen ingår frågor om rektorns *långsiktiga planering* för nyanländas vägledning. I detta ingår frågor om rektorns planering av arbetet med studie- och yrkesvägledning utifrån elevernas behov. Det ingår också frågor om det breda vägledningssuppdraget, det vill säga att rektor tydliggör att ansvaret för vägledningssuppdraget ligger på både lärare och studie- och yrkesvägledare och hur rektor skapar förutsättningar för samverkan kring vägledningen. Vidare ingår frågor om hur rektor följer upp och säkerställer att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning tillgodoses och att personalen har tillräcklig kompetens att möta behovet. Slutligen ingår frågor om rektorns arbete för att motverka att eleverna gör begränsade val utifrån föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund.

Granskningens genomförande

Totalt 21 skolor och deras huvudmän ingår i granskningen, varav två fristående skolor och en skola med kommunalförbund som huvudman.⁴² I urvalet ingår skolor som enligt det nationella skolenhetsregistret har fler än 30 elever inskrivna på språkinträdningens program.⁴³

För att besvara granskningens frågeställningar har granskningen genomförts med kvalitativa metoder, företrädesvis i form av intervjuer med elever, studie- och yrkesvägledare, rektorer samt tjänstemän på centrala funktioner inom huvudmannens organisation. Urvalet av elever har gjorts utifrån att de skulle ha gått en längre period (i möjligaste mån minst två år) på språkinträdning och vara aktuella

⁴¹ Folkhögskola som fortsatt utbildningsväg omfattas inte av granskningen.

⁴² 22 skolenheter var utvalda för granskning, men en skolenhet lades ner under granskningens gång varför granskningen avskrevs avseende rektorns ansvarsområde. Några av de 22 skolenheterna har samma huvudman, varför granskningen omfattat totalt 19 huvudmän.

⁴³ En lista med de skolor och huvudmän som granskats återfinns i bilaga 2.

för olika fortsatta utbildningsvägar (andra introduktionsprogram, nationella program eller komvux). Enskilda intervjuer med 80 elever har genomförts, varav 48 med män och 32 med kvinnor.⁴⁴ Varje verksamhetsbesök genomfördes under två dagar under perioden april till juni 2018.

Utöver intervjuer har de granskade huvudmännens och skolenheternas riktlinjer/rutiner gällande studie- och yrkesvägledning samt huvudmännens och skolornas systematiska kvalitetsarbete gällande språkintröduktion och studie- och yrkesvägledning inhämtats och studerats.

Efter besöken fick var och en av de granskade huvudmännen/skolenheterna ett beslut. Besluten riktades till huvudmannen, men granskningens frågeställningar innebär att bedömningar gjorts på både huvudmannanivå och skolenhetsnivå.

⁴⁴ Att fler män har intervjuats beror på att merparten av eleverna på språkintröduktion är män. Se mer om elevintervjuerna i bilaga 3.

Kvalitetsgranskningens iakttagelser

I detta avsnitt redogörs för de viktigaste iakttagelser vi har gjort i granskningen. Här redovisas också framgångsfaktorer och goda exempel som vi har sett i granskningen.

Som redovisas nedan har majoriteten av de granskade huvudmännen en beredskap för fortsatta utbildningsvägar och såväl huvudmän som rektorer arbetar för att underlätta elevers övergång från språkintröduktion. De identifierade utvecklingsområdena gäller särskilt arbetet med studie- och yrkesvägledning samt arbetet med att främja social gemenskap. Samtidigt är det viktigt att framhålla att vi inom alla områden också har sett många exempel på ett gott arbete.

Redovisningen av iakttagelserna nedan följer inte frågeställningarna utan redovisas utifrån de *processer* vi har granskat. Detta för att synliggöra hur arbetet bedrivs i hela styrkedjan, det vill säga på både huvudmän- och rektornivå. Iakttagelserna redovisas utifrån följande processer: 1) Huvudmannens beredskap för fortsatta utbildningsvägar 2) Huvudmannens och rektorns planering och uppföljning av arbetet med studie- och yrkesvägledning 3) Huvudmannens och rektorns arbete med strukturerade kontakter i syfte att påskynda och underlätta nyanlända elevers övergångar till fortsatt utbildning. Slutligen redovisar vi viktiga förutsättningar för övergången från språkintröduktion till fortsatta utbildningsvägar ur elevernas perspektiv.

Huvudmännen har en beredskap för fortsatta utbildningsvägar

Granskningen visar att nästan alla granskade huvudmän har en beredskap i form av tillräcklig information och utbildningsplatser för att möta behovet av olika fortsatta utbildningsvägar för nyanlända elever på språkintröduktion. Det gäller både stora och små huvudmän. I flera intervjuer lyfter representanter för huvudmän, rektorer och studie- och yrkesvägledare att många elever som kom i samband med det stora flyktingmottagandet 2015 nu är på väg att gå vidare från språkintröduktion och att de därför arbetat mycket med denna fråga under det senaste året. Huvudmännens och skolornas arbete verkar alltså ha gett god effekt.

En förutsättning för att kunna ha en beredskap för fortsatta utbildningsvägar är att huvudmannen har tillräcklig information om eleverna på språkintröduktion. Exempelvis om elevernas mål för fortsatt utbildning, deras progression och när de förväntas gå vidare. Granskningen visar att de flesta granskade huvudmännen har tillräcklig information för att kunna planera för fortsatta utbildningsvägar. I någon kommun har de exempelvis en stående punkt om språkintröduktion på ledningsgruppsmöten, där de diskuterar elevunderlag, resultat och prognos framåt. I en annan kommun följer huvudmannen upp progressionen hos eleverna på språkintröduktion och hur de tar sig vidare, både på grupp- och individnivå, samt tar del av framgångsrika exempel.

Utmärkande för ett väl utvecklat arbete är att det finns en nära samverkan mellan skolenheten och huvudmannen i arbetet med att identifiera vilka behov av fortsatta utbildningsvägar som eleverna på språkintröduktion har. Ytterligare en framgångsfaktor är att huvudmannen arbetar brett och med flera åtgärder samtidigt, som syftar både till att möta behovet av fortsatta utbildningar, underlätta för eleverna att ta sig vidare och att ge goda förutsättningar för de elever som har gått vidare. Ett exempel kan hämtas från Lysekils kommun. Förvaltningen och skolan har under hela förra läsåret arbetat intensivt med att hitta vägar för eleverna på språkintröduktion att gå vidare. Det har varit ett tätt samarbete mellan rektorn för språkintröduktion, ansvarig studie- och yrkesvägledare och förvaltningen. Studie- och yrkesvägledaren på språkintröduktion har gjort en kartläggning över alla elever på språkintröduktion för att se var de befinner sig, vad de vill framöver och möjliga fortsatta utbildningsvägar. Utifrån kartläggningen har de analyserat vilka behov som finns och huvudmannen har utifrån analysen fattat flera beslut som syftar till att möta elevernas behov av olika fortsatta utbildningsvägar. Huvudmannen har bland annat inrättat tre olika yrkespaket med inriktning vård- och omsorg, restaurang- och livsmedel samt industri. Yrkespaketen har samordnats med Lysekils samverkanskommuner på så sätt att kommunerna erbjuder olika inriktningar, i syfte att kunna erbjuda en större bredd för eleverna. Huvudmannen har även utökat antalet platser på övriga intröduktionsprogram. De har också skapat en inriktning inom språkintröduktion för elever som har god progression och bara saknar något eller några ämnen för behörighet. Eleverna är inskrivna på språkintröduktion men följer undervisningen på nationellt program, förutom det eller de grundskoleämnen de har kvar. När de har uppnått behörighet antas de till programmet på fri kvot och fortsätter gå i samma klass. Flera elever har kunnat tillgodoräkna sig kurser som de läst och har därmed kunnat förkorta sin utbildning.

Det är viktigt att framhålla att även om Skolinspektionen har bedömt att de granskade huvudmännen har en beredskap för fortsatta utbildningsvägar i form av utbildningsplatser, så behöver det inte innebära att alla elever på de granskade skolorna har möjlighet att gå vidare till fortsatt utbildning. Detta eftersom behörighetsregler till utbildning på gymnasiet och komvux påverkar elevernas möjligheter att gå vidare till dessa utbildningsvägar (se faktaruta på s. 8-9).

De allra flesta huvudmännen tillgodoser behovet av utbildningsplatser

För att möta behovet av fortsatta utbildningsvägar har många huvudmän utökat antalet platser både på gymnasiet och på komvux. Alla granskade huvudmän har identifierat ett behov av utbildningar som kombinerar språkinläring med yrkesutbildning och har vidtagit olika åtgärder för att möta detta behov. Exempelvis genom att utöka antalet platser på andra intröduktionsprogram och yrkesprogram på gymnasiet. Flera kommuner har, med början höstterminen 2018, startat så kallade yrkespaket⁴⁵ på gymnasiet eller komvux, där eleverna läser svenska som andraspråk respektive svenska för invandrare (SFI) kombinerat med gymnasiala yrkeskurser inom till exempel vård, storkök, bygg, lokalvård och fastighetsskötare. Det är

⁴⁵ Skolverket har tillsammans med branschorganisationer tagit fram ett antal nationella yrkespaket för yrkesutbildningar inom gymnasieskolan och komvux. Ett yrkespaket består av en kombination av gymnasiala kurser som matchar de kompetenskrav som arbetsmarknaden ställer för att kunna anställa. Paketerna kan också ligga till grund för vidare studier.

också vanligt att kommuner möter behovet av platser på gymnasiet och komvux genom samverkansavtal med andra kommuner.

De få kommuner som vi har bedömt behöver utveckla arbetet gällande beredskap har inte haft tillräcklig information för att kunna planera och har inte heller kunnat möta behovet av utbildning som kombinerar språk- och yrkesutbildning.

Flera huvudmän underlättar för elever på språkintröduktion att komma in på fortsatt utbildning

En utmaning som lyfts i intervjuer är svårigheten för elever på språkintröduktion att komma in på nationella program eftersom de söker på samma villkor som övriga elever. Detta trots att de oftast inte läser lika många ämnen och därför inte kan få lika höga meritpoäng. En intervjuad elev uttrycker det såhär: *Jag kommer nog att klara alla betyg, men jag vet inte om meritpoängen räcker*. Granskningen visar att flera kommuner använder sig av fri kvot⁴⁶ som ett sätt att möjliggöra för de elever på språkintröduktion som bedöms ha förutsättningar att klara av utbildningen att komma in på nationella program. Ett gott exempel är S:t Petri skola i Malmö kommun som har en tydlig struktur för arbetet med att rekommendera och anta elever på fri kvot genom så kallade rekommendationskonferenser. Vid konferenserna deltar studie- och yrkesvägledare, rektor och lärare och de går systematiskt igenom varje enskild elev och ämne. Ser de att eleven har en god progression och kan klara studierna på det sökta programmet, föreslår de att eleven ska kvoteras in på programmet. Det är sedan antagningsenheten som beslutar. Av intervjuer med elever på skolan framkommer att arbetet med rekommendationskonferenser är känt för eleverna och att de ser det som en möjlighet för dem att komma in på nationellt program.

Flera huvudmän underlättar för elever att tillgodogöra sig den fortsatta utbildningen

Många huvudmän arbetar också aktivt för att ge elever som har gått vidare från språkintröduktion till fortsatt utbildning goda förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Ett flertal huvudmän arbetar exempelvis med kompetensutveckling i språkutvecklande arbetssätt för personal på nationella program, för att ge nyanlända bättre förutsättningar att klara studierna där.

Flera kommuner har organiserat utbildningen på komvux för att bättre möta behovet för de studerande som kommer från språkintröduktion. I några kommuner tar man emot eleverna från språkintröduktion samlat och börjar med orienterings- och introduktionskurser som innehåller exempelvis utbildning i studieteknik. Det förekommer också att kommuner har särskilda grupper för unga vuxna på SFI. Ett annat exempel är att man på komvux har anställt studenter från lärarutbildningen som elevcoacher med uppdrag att stötta nyanlända elever i studierna. Det förekommer även samverkan mellan komvux och språkintröduktion genom att elever på komvux läser kurser tillsammans med elever på språkintröduktion på gymnasieskolan.

⁴⁶ Enligt 7 kap. 3 § gymnasieförordningen (2010:2039) ska ett begränsat antal platser ska (fri kvot) avsättas för dem som på grund av särskilda omständigheter bör ges företräde framför de övriga sökande, eller kommer från skolenheter vilkas betyg eller omdömen inte utan vidare kan jämföras med betygen från grundskolan.

Eleverna får då undervisning och handledning av lärarna på språkintröduktion. På dessa sätt försöker kommunerna ge elever från språkintröduktion stöd i sina studier på komvux.

Många huvudmän och rektorer synliggör inte det särskilda behovet av studie- och yrkesvägledning

För att kunna göra väl underbyggda val och fatta väl övervägda beslut behöver elever ofta stöd av en väl planerad studie- och yrkesvägledning.⁴⁷ Detta gäller inte minst för gruppen nyanlända elever. Vår granskning visar att det finns utvecklingsbehov i både granskade huvudmäns och rektorers planering och uppföljning av arbetet med studie- och yrkesvägledning för elever på språkintröduktion.⁴⁸ Arbetet kan utvecklas hos ungefär hälften av de granskade huvudmännen och skolorna, bland annat eftersom de, enligt Skolinspektionens bedömning, inte i tillräcklig grad arbetat med studie- och yrkesvägledning och skolformsövergripande information som en kritisk resurs för nyanlända. Huvudmän behöver inom sitt arbete säkra det långsiktiga och kontinuerliga behov av vägledning som finns för nyanlända elever med kort utbildningsbakgrund. Det är till exempel viktigt att detta behov lyfts inom det systematiska kvalitetsarbetet. I Skolverkets allmänna råd om arbetet med studie- och yrkesvägledning lyfts behovet av att huvudmannen analyserar behoven, sätter upp mål och planerar för verksamheten. I många fall har dock huvudmännen inte särskilt synliggjort behovet av kontinuerlig vägledning i sin planering eller uppföljning.

Huvudmännens arbete

Granskningen visar att ungefär hälften av de granskade huvudmännen saknar en övergripande planering (centrala riktlinjer eller dylikt) för studie- och yrkesvägledning av nyanlända elever. Lika många följer inte heller upp att elevernas behov av vägledning tillgodoses eller att personalen har kompetens att möta behovet.

När huvudmannen inte följer upp rektors arbete finns en risk att rektor i sin tur lämnar över ansvaret på studie- och yrkesvägledarna. En intervjuad representant för huvudmannen uttrycker det såhär: *Arbetet med vägledning har legat mycket på studie- och yrkesvägledaren. Vi följer inte upp om eleverna får tillräcklig studie- och yrkesvägledning men vi har inte fått några signaler om att de inte får det. Det är studie- och yrkesvägledaren som följer upp arbetet.*

Skolinspektionen ser att flera huvudmän förlitar sig på att de får signaler om det uppstår problem, men att de inte från sin nivå aktivt markerar vikten av denna resurs.

I flera intervjuer med såväl representanter för huvudmän, rektorer och studie- och yrkesvägledare framkommer att de ser ett behov av en tydligare styrning av arbetet med studie- och yrkesvägledning för nyanlända elever på språkintröduktion.

⁴⁷ Kommentar till Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2013:180), *Arbete med studie- och yrkesvägledning*. s. 11.

⁴⁸ När det gäller studie- och yrkesvägledning för bredare elevgrupper inom gymnasieskolan arbetar Skolinspektionen med en annan kvalitetsgranskning som planeras att publiceras under våren 2019.

Detta för att undvika att arbetet blir personbundet och för att tydliggöra vad som ska ingå i vägledningen för nyanlända elever.

Granskningen visar att det som **utmärker en väl fungerande styrning av arbetet med studie- och yrkesvägledning**, är att nyanlända elevers behov synliggörs i både huvudmannens planering och uppföljning. De huvudmän som vi har bedömt har ett väl fungerande arbete har en plan för studie- och yrkesvägledning som på en övergripande nivå tydliggör vad vägledningen för nyanlända elever ska innehålla eller hur den ska genomföras.⁴⁹ Exempelvis anges i en huvudmans plan att elever ska få kontinuerlig vägledning och motiverande samtal under hela sin studietid på språkintroduktion samt att samtalen ska dokumenteras i elevernas individuella studieplaner. I en annan plan anges att elever på språkintroduktion ska ha schemalagd kontinuerlig studie- och yrkesvägledning. När det gäller uppföljning av studie- och yrkesvägledningen har någon kommun tagit fram en brukarenkät särskilt för språkintroduktion som innehåller frågor om vägledning och som finns på flera olika språk. Resultatet av enkäten följs upp både på skolenhets- och huvudmannanivå. I en annan kommun tar huvudmannen utöver elevenkäter del av kvalitetsbedömningar som görs på skolan. Exempelvis utvärderar studie- och yrkesvägledaren vägledningen utifrån insatser och utfall.

Att huvudmännen synliggör nyanlända elevers behov av studie- och yrkesvägledning i både planering och uppföljning ger alltså goda förutsättningar för att elever på språkintroduktion ska få en likvärdig vägledning som tillgodoser deras behov.

Huvudmännen saknar tillräckligt underlag för att kunna följa upp resursanvändningen

Flertalet intervjuade huvudmannarepresentanter säger att de har någon form av dialog med rektorerna om resurserna för arbetet med studie- och yrkesvägledning. De flesta rektorerna och en majoritet av studie- och yrkesvägledarna säger att de tycker att skolan har tillräckliga resurser för arbetet med vägledning. Vi kan dock konstatera att tillgången till studie- och yrkesvägledare varierar kraftigt mellan de granskade skolorna. På en skola har exempelvis en studie- och yrkesvägledare på heltid ansvar för 44 elever på språkintroduktion och på en annan skola har en studie- och yrkesvägledare på heltid ansvar för 130 elever på språkintroduktion och därutöver ytterligare 570 elever. Resurserna skiljer sig markant åt även mellan skolor med samma huvudman. Eftersom många av de granskade huvudmännen och skolorna varken planerar eller följer upp arbetet med vägledning, saknar huvudmännen ett fullständigt underlag för att kunna följa upp resursanvändningen.

Rektors styrning

Granskningen visar att skolornas arbete med studie- och yrkesvägledning för elever på språkintroduktion i många fall drivs av engagerade studie- och yrkesvägledare och att det ofta finns en nära kontakt mellan studie- och yrkesvägledare och rektor. Granskningen visar dock att rektorn i många fall inte inkluderar studie- och yrkesvägledningen i det systematiska kvalitetsarbetet och varken planerar eller följer upp arbetet. Det är vidare inte särskilt vanligt att studie- och yrkesvägledning lyfts som en särskilt kritisk resurs för nyanlända elever i rektors styrning. På nästan hälft-

⁴⁹ Det vanligaste är att huvudmannens plan är relativt allmänt hållen och att rektorerna ansvarar för att ta fram närmare rutiner för vägledningen samt aktiviteter, på skolenhetsnivå.

ten av de granskade skolorna tar inte rektorn reda på elevernas behov av vägledning på aggregerad nivå, planerar inte vägledningen utifrån behoven och följer inte heller upp att elevernas behov tillgodoses eller att personalen har kompetens att möta behoven. Detta gäller även studie- och yrkesvägledningen för de elever på språkinträdning som är aktuella för komvux. I flera intervjuer uttrycker rektorer och studie- och yrkesvägledare dock att det finns ett behov av planering av arbetet. En intervjuad rektor uttrycker det såhär: *Det behövs en plan för studie- och yrkesvägledningen - vad vi ska göra, hur det ska göras och hur det ska följas upp.* En intervjuad studie- och yrkesvägledare uttrycker: *Jag får ta stort ansvar, men det finns ingen plan och ingen förväntan på vilket innehåll som ska finnas.*

En av orsakerna till det bristande arbetet på skolenhetsnivå verkar vara huvudmannens avsaknad av planering och uppföljning (som redogjorts för ovan). I nästan alla fall då skolornas långsiktiga planering av studie- och yrkesvägledningen behöver utvecklas, behöver även huvudmannens kvalitetsarbete med studie- och yrkesvägledningen utvecklas.

I de enskilda intervjuer vi gjort med elever säger ungefär två tredjedelar av eleverna att de fått tillräcklig studie- och yrkesvägledning eller att de är nöjda med den vägledning de fått. Vi kan inte se några större skillnader i svaren utifrån kön. Däremot är gruppen elever som ska gå vidare till nationellt program mer nöjda med vägledningen jämfört med de elever som ska gå vidare till komvux. Elever som är nöjda lyfter som en tydlig framgångsfaktor att de har träffat studie- och yrkesvägledaren vid flera tillfällen. Elever som inte är nöjda uppger ofta att de har fått för lite vägledning, att det ligger på dem själva att boka tid med studie- och yrkesvägledaren eller att de har fått ta reda på mycket information själva. På någon enskilda skola säger elever att de inte träffat studie- och yrkesvägledaren alls.

Granskningen visar att **utmärkande för ett väl utvecklat arbete** när det gäller rektorns långsiktiga planering av studie- och yrkesvägledningen är att rektorn på ett systematiskt sätt tar reda på elevernas behov och följer upp att behovet tillgodoses. På en skola finns exempelvis en rutin att ta upp frågor om vägledning på elevernas utvecklingssamtal och de använder en gemensam mall för att reda ut elevernas individuella behov. Rektorn tar del av och sammanställer underlagen för att få en bild av elevernas behov som grupp och följer upp att behoven tillgodoses. Några skolor arbetar också systematiskt med elevers individuella studieplaner som ett sätt att både planera och följa upp studie- och yrkesvägledningen. På flera skolor har de ett årshjul med aktiviteter månad för månad, för vägledningen för nyanlända elever. I dessa ingår exempelvis information i grupp, individuella samtal, så kallad skuggning⁵⁰ och studiebesök. Ytterligare en framgångsfaktor är att rektorn organiserar studie- och yrkesvägledningen så att alla elever får tillgång till en tidig och kontinuerlig vägledning. Goda exempel som vi sett är att studie- och yrkesvägledare, utöver bokade vägledningssamtal har drop-in en gång i veckan då elever kan komma och få hjälp. På någon skola har studie- och yrkesvägledaren schema-lagd undervisning med eleverna varje vecka. Det förekommer att elever träffar studie- och yrkesvägledaren regelbundet varje månad och ibland varje vecka.

Utmärkande för ett väl utvecklat arbete med vägledning är även att vägledningen ingår i undervisningen. Studie- och yrkesvägledning är hela skolans ansvar (detta utvecklas mer nedan).

⁵⁰ Med skuggning menar vi att följa elever på ett program under en eller flera dagar.

En tydlighet från rektor i planeringen ger med andra ord förutsättningar för en bredare och kontinuerlig studie- och yrkesvägledning över hela läsåret.

På vissa skolor är individuella vägledningssamtal beroende av elevers egna initiativ

De allra flesta intervjuade elever säger att de har haft vägledningssamtal med studie- och yrkesvägledare, men flera säger att de hade behövt fler samtal. På några av de skolor som vi bedömt behöver utveckla arbetet med vägledning saknas ett strukturerat arbete som säkerställer att alla elever får individuella vägledningssamtal inför val till fortsatta utbildningsvägar. I stället är det upp till eleverna själva att kontakta studie- och yrkesvägledarna om de vill boka vägledningssamtal. Ett flertal elever på dessa skolor uttrycker i intervjuer att de hade velat att studie- och yrkesvägledaren bokade samtal. Någon rektor säger att vägledningssamtal är ett erbjudande och att hen därför *inte kan garantera att alla elever får vägledningssamtal*. Avsaknad av planering och uppföljning riskerar alltså även att leda till att vägledningen blir beroende av elevernas egna initiativ och att alla elever inte får den individuella vägledning de behöver och har rätt till. I dessa fall finns en uppenbar risk att eleverna gör felval och i förlängningen till att de hoppar av sina studier.

Vägledning inkluderad i undervisningen är viktigt för att eleverna ska få tillräcklig studie- och yrkesvägledning

Granskningen visar att majoriteten av rektorerna har tydliggjort ansvarsfördelningen mellan studie- och yrkesvägledare och lärare och skapat förutsättningar för samverkan mellan olika personalkategorier. Det är vanligt att studie- och yrkesvägledare på skolan ingår i elevhälsoteamet eller i arbetslagen och på det sättet samverkar med övrig personal kring vägledningen. På en skola har rektorn i stället schemalagt möten varje vecka mellan mentorerna och studie- och yrkesvägledaren för att stämma av situationen kring varje elev. En skola involverar även elevers vårdnadshavare, kontaktpersoner eller gode män i vägledningen genom regelbundna informationsmöten, i syfte att skapa en förståelse för bland annat hur skolsystemet och andraspråksinläring fungerar.

Intervjuade rektorer och studie- och yrkesvägledare säger ofta att lärarnas undervisning innehåller vägledning och ger exempel på detta. Majoriteten av de intervjuade eleverna svarar dock nej på frågan om studie- och yrkesvägledning ingår som en del i lärarnas undervisning. Vi har inte intervjuat lärare i vår granskning, men elevernas svar skulle kunna bero på att det inte är tydligt för dem att det som behandlas på lektionen är en del av studie- och yrkesvägledningen.

Både elever och studie- och yrkesvägledare säger i intervjuer att en framgångsfaktor är just att lärare och övrig personal involveras i arbetet med studie- och yrkesvägledning. Någon elev berättar exempelvis att hen har tid med mentorn varje vecka och att de då, med utgångspunkt i den individuella studieplanen, pratar om hur det går för eleven och om framtiden. En annan elev lyfter att även elevstödjare hjälper till och kan svara på frågor. En väl genomförd vägledning som integreras i undervisningen kan alltså leda till att eleverna får en bredare kunskap om utbildningssystemet och därmed bättre förutsättningar att göra välgrundade val till fortsatt utbildning.

En tredjedel av rektorerna behöver dock utveckla arbetet med att integrera studie- och yrkesvägledningen i undervisningen. Utan rektors styrning blir sådan samverkan beroende av initiativ från studie- och yrkesvägledare eller av enskilda lärare eller arbetslag.

När rektor inte gör tydligt att studie- och yrkesvägledning är hela skolans ansvar riskerar det att leda till att elever inte får en studie- och yrkesvägledning som motsvarar deras behov. En intervjuad studie- och yrkesvägledare beskriver det såhär: *Eleverna behöver mer information tidigt. Jag håller i informationsträffar, men det räcker inte för eleverna utan det behövs repetition. Det hade varit bra om lärarna kunde arbeta mer med detta.* Det finns också en risk att eleverna ges individuell vägledning alltför sent. En studie- och yrkesvägledare beskriver att mentorerna sköter mycket av arbetet själva och att konsekvensen blir att studie- och yrkesvägledaren träffar eleverna alltför sent. Det gäller till exempel elever som passerat åldersgränsen för att komma in på gymnasiet, förklarar hen.

Det finns särskilda utmaningar när det gäller studie- och yrkesvägledning till komvux

Vår granskning visar att det finns särskilda utmaningar gällande studie- och yrkesvägledning för elever som är aktuella för komvux. Andelen intervjuade elever som inte är nöjda med den vägledning de fått är högre bland elever som ska gå vidare till komvux jämfört med elever som ska gå vidare till nationellt program. Intervjuade elever säger visserligen att de har fått information om möjligheten till fortsatta studier på komvux, men flera uttalanden tyder på att eleverna skulle behöva både mer information och motiverande insatser. Risken är annars att de inte går vidare till komvux.

Även studie- och yrkesvägledare och rektorer säger i intervjuer att det finns en särskild utmaning i att vägleda och motivera eleverna till att fortsätta studera på komvux. De säger att många elever inte riktigt förstår vad komvux kan erbjuda och hur det är att studera där. En intervjuad studie- och yrkesvägledare uttrycker det såhär: *Vi har många olika utbildningar och upplägg på komvux, men många elever vill börja på gymnasiet och hinner de inte det utan blir för gamla så blir de ledsna och musten går ur dem.*

Flera intervjuade studie- och yrkesvägledare lyfter att nyanlända elever behöver tidig och kontinuerlig studie- och yrkesvägledning, redan från det att de börjar på språkintrouktion. I några intervjuer framhålls att kontinuerliga individuella vägledningssamtal är särskilt viktiga för att motivera elever som på grund av ålder inte hinner börja på nationellt program, till att fortsätta sina studier på komvux. En intervjuad studie- och yrkesvägledare beskriver att eftersom man på skolan redan i ett tidigt skede vet vilka elever som sannolikt ska gå vidare till komvux, så finns det tid och möjlighet att jobba med dessa elever särskilt. På flera granskade skolor koncentreras dock studie- och yrkesvägledningen både i grupp och individuellt till elevernas valsituation, det vill säga i samband med att de ska välja/ansöka till fortsatt utbildning.

Även om det finns utmaningar med vägledningen till komvux, så finns det ett flertal intervjuade elever som ser positivt på att börja på komvux och har kännedom om att komvux ger dem möjligheter att få en gymnasieexamen. Gemensamt för dessa elever är just att de har haft återkommande individuella vägledningssamtal med studie- och yrkesvägledare. En intervjuad elev säger att studie- och yrkesvägledaren har berättat *att det alltid finns en möjlighet och en väg att gå vidare.* En annan elev säger: *Jag tycker om att få läsa på komvux eftersom jag inte kan gå gymnasiet.*

Skolinspektionen har inte sett att vägledningsarbetet skulle ha fungerat mindre väl med att informera om komvux. Vi ser dock att rektorer och studie- och yrkesvägle-

dare i sin planering inte alltid uppmärksammar behovet av att tidigt och kontinuerligt visa på en utbildningsväg som griper över skolformer och att den ger lika goda möjligheter till en examen.

Arbetet med att motverka begränsande studieval synliggörs inte alltid

Enligt läroplanen för gymnasieskolan ska skolans personal motverka begränsningar i elevernas framtida val av utbildning och yrke som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund.⁵¹ Vi har i granskningen tittat på hur huvudmän och rektorer tar ansvar för eller styr arbetet med att motverka att elever på språkinträdning gör val som fungerar begränsande.⁵²

En väl utvecklad studie- och yrkesvägledning kan motverka att elever gör studieval som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund och därmed verkar begränsande. Granskningen visar dock att mer än hälften av de granskade huvudmännen inte följer upp om vägledningen till elever på språkinträdning beaktar dessa frågor.

Hos flera av de huvudmän som vi har bedömt har **ett väl utvecklat arbete** med att motverka studieval som verkar begränsande, ingår arbetet som en del i huvudmannens planering och uppföljning av arbetet med studie- och yrkesvägledning. I exempelvis Malmö kommuns riktlinjer för studie- och yrkesvägledning för grundskolan och gymnasiet anges att arbete med vägledning i vid bemärkelse syftar till att underlätta för elever att göra väl underbyggda val och val som även kan utmana traditionella föreställningar om kön samt social och kulturell bakgrund. I riktlinjerna anges även att uppföljning ska göras inom det systematiska kvalitetsarbetet.

En annan framgångsfaktor är att huvudmannen genomför kompetensutveckling kring normkritik⁵³ för studie- och yrkesvägledare och övrig personal.

I nästan hälften av de granskade skolorna finns aspekter om kön samt social och kulturell bakgrund i vägledningen inte heller på skolnivå tydligt med i det systematiska kvalitetsarbetet. Samtidigt framhåller flera intervjuade rektorer och studie- och yrkesvägledare behov av att utmana och vidga elevernas föreställningar kring yrkesval. En intervjuad rektor säger att det finns ett behov av att arbeta mer strategiskt med dessa frågor och att arbetet i nuläget är beroende av enskilda lärare. Endast någon enstaka skola följer upp vilka val av fortsatta utbildningsvägar som eleverna gör.

Någon intervjuad rektor uttrycker att *högsta prioritet är att eleverna ska göra val överhuvudtaget*. I en kommun säger en representant att huvudmannen har gett rektorn förutsättningar att anställa personal som främjar detta arbete, exempelvis socialpedagoger, *men frågan är hur mycket de mäktar med på skolorna*. I flera intervjuer lyfter rektorer och studie- och yrkesvägledare att det finns ett behov av att utveckla arbetet.

⁵¹ Läroplan för gymnasieskolan (SKOLFS 2011:144), 2.4 Utbildningsval – arbete och samhällsliv.

⁵² Med val som fungerar begränsande menar vi begränsningar i val av utbildning och yrke som grundas på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund.

⁵³ Med normkritik menas metoder och teorier som används för att arbeta mot diskriminering och exkludering. Med ett normkritiskt perspektiv synliggörs och problematiseras normer som utgör föreställningar om hur en människa bör leva.

Det är vanligt att intervjuade rektorer och studie- och yrkesvägledare hänvisar till det generella värdegrundsarbetet och arbetet med likabehandlingsplaner när vi frågar om skolans arbete med att motverka val som verkar begränsande för elever på språkintröduktion. Det ges däremot få exempel på strategier eller aktiviteter för att motverka att val fungerar begränsande utifrån social eller kulturell bakgrund. Intervjuade studie- och yrkesvägledare säger genomgående att det ingår i vägledningsuppdraget att arbeta med att motverka begränsande val och att de gör det bland annat i de individuella vägledningssamtalen. Intervjuade elever säger också att de uppmanas att välja utifrån intresse, oavsett kön och bakgrund.

Utmärkande för skolor som vi har bedömt har ett väl utvecklat arbete är att rektorerna har tydliggjort hur skolan ska arbeta med att motverka studieval som verkar begränsande och att rektor följer upp arbetet. Ett par rektorer har exempelvis tydliggjort att lärarna ska planera in aktiviteter kopplade till området i undervisningen, vilka sedan följs upp. Andra exempel är att låta alla elever skugga på flera olika program/utbildningar och att styra studiebesök och praktikplatser, så att eleverna får pröva olika alternativ. I någon skola har rektorn beslutat om fördjupningsföreläsningar inom vård- och teknikyrken i syfte att motverka stereotypa val.

Huvudmännen och rektorerna arbetar för att underlätta elevers övergång från språkintröduktion till fortsatt utbildning

Syftet med språkintröduktion är att eleverna så snart som möjligt ska kunna gå vidare i gymnasieskolan eller i annan utbildning.⁵⁴ En förutsättning för detta är att det finns strukturerade kontakter mellan språkintröduktion och fortsatta utbildningsvägar. Med strukturerad kontakt avser vi kontakt mellan ansvariga för olika skolformer, rektorer m.fl. som är del av en långsiktig medveten strategi med tydligt syfte att påskynda och underlätta nyanlända elevers övergångar från språkintröduktion till fortsatt utbildning.

Avsaknad av strukturerade kontakter kan få stora konsekvenser för eleverna i form av problem vid övergångar och minskad motivation till fortsatt utbildning.

Majoriteten av huvudmännen skapar förutsättningar för strukturerade kontakter mellan språkintröduktion och fortsatta utbildningsvägar

Granskningen visar att majoriteten av de granskade huvudmännen skapar förutsättningar för strukturerade kontakter mellan språkintröduktion och andra introduktionsprogram, nationella program och komvux. Det vanligaste sättet är att huvudmännen initierar nätverk med regelbundna träffar för rektorer och studie- och yrkesvägledare från olika skolor och skolformer i kommunen. I mindre kommuner är det också vanligt att rektorer för all utbildning i kommunen ingår i samma led-

⁵⁴ Prop. 2009/10:165 *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, s. 447.

ningsgrupp, att rektorn för språkintröduktion även är rektor för andra program eller för komvux, eller att språkintröduktion fysiskt är samlokalisert med eller ligger i nära anslutning till andra program eller komvux. Ett gott exempel är hämtat från Borås kommun som har ett nätverk för språkintröduktion. I nätverket deltar gymnasiechefen som representant för huvudmannen, rektorer från språkintröduktion, andra intröduktionsprogram, nationella program och komvux samt representant för studie- och yrkesvägledare. I nätverket lyfts frågor som gäller nyanlända elever och huvudmannen fångar härigenom upp saker som de behöver arbeta vidare med och som huvudmannen eventuellt behöver fatta beslut om. Kompetensutveckling är en stående punkt på nätverkets möten. I nätverket har man exempelvis sett ett behov av att se över hur elever med tidsbegränsat uppehållstillstånd ska ges möjlighet att gå vidare och kommunen utreder om dessa elever ska ges möjlighet att läsa på komvux.

I kommuner där vi har bedömt att de strukturerade kontakterna inte är tillräckliga tar huvudmannen inte initiativ till kontaktytor och samverkan, utan det ligger på rektorer och studie- och yrkesvägledare att göra detta. Granskningen visar att det ibland finns större utmaningar i arbetet med strukturerade kontakter i stora och komplexa organisationer. I en stor kommun uttrycker intervjuade rektorer att det helt saknas kontaktytor mellan de olika utbildningarna eftersom de tillhör olika nämnder/förvaltningar. I större kommuner kan det alltså vara särskilt viktigt att det finns tydliga strukturer och rutiner för elevers övergångar. I ett par större kommuner har vi dock sett exempel på att det bedrivs ett aktivt arbete med att öka samarbetet mellan olika verksamheter, för att underlätta övergångar. I Stockholms kommun arbetar de exempelvis med att bygga upp strukturer för att skapa så kallade sömlösa övergångar, hela vägen från förskola till komvux. Som en del i arbetet håller de på att skapa ett elevteam bestående av studie- och yrkesvägledare, socionom och språkstödare. Elevteamet ska träffa de elever på språkintröduktion som ska gå vidare till komvux och stödja dem i övergången. Även i Växjö kommun har huvudmannen gett förvaltningen i uppdrag att arbeta fram former för sömlösa övergångar mellan språkintröduktion och komvux. Detta görs för att undvika studieavbrott. Som ett led i detta arbete tar de fram sammanhängande individuella studieplaner för elever på språkintröduktion som ska fortsätta till komvux.

Det är relativt vanligt att huvudmän har skapat generella strukturer och rutiner för vilken information som ska överlämnas till mottagande skola i samband med elevers övergångar.⁵⁵ Det är dock inte alltid rutinerna synliggör vilken information som behöver överlämnas när det gäller elever på språkintröduktion, vilket kan leda till att inte all information som behövs för att underlätta dessa elevers övergång överlämnas.

Ett positivt exempel på att relevant information överlämnas är hämtat från Stockholms kommun. Där finns en rutin med så kallade skriftliga bilagor som innehåller information om vilka ämnen eleven läst, vilken kunskapsnivå eleven ligger på, elevens närvaro samt eventuellt behov av stöd. I bilagan anges också namn på en kontaktperson som mottagande skola kan kontakta vid behov av ytterligare informat-

⁵⁵ Under den period när besöken genomfördes i projektet och då de enskilda besluten skrevs, fanns ingen reglering i skollagen gällande vilken information som skulle överlämnas till mottagande skola. Den 1 augusti 2018 trädde dock nya lagregler i kraft gällande överlämning i samband med att en elev byter skolenhet eller skolform. Enligt 3 kap. 12 § j skollagen (2010:800) ska avlämnande skola, till mottagande skola, överlämna sådana uppgifter om eleven som behövs för att underlätta övergången för eleven. Regleringen gäller inte övergång till komvux.

ion. Ett annat positivt exempel är Göteborgs kommun som, utöver rutiner för överlämning av skriftlig information, har en struktur med överlämningsansvariga kontaktpersoner på varje skola. Malmö kommun håller på att implementera en rutin för så kallad pedagogisk överlämning för alla elever som går över från språkintröduktion till andra introduktionsprogram eller nationella program. Den pedagogiska överlämningen ska visa vad som gynnar eleven i dess kunskapsutveckling.

I några kommuner har vi bedömt att det finns ett utvecklingsbehov när det gäller rutiner och strukturer särskilt för övergångar till komvux.⁵⁶ I dessa kommuner saknas rutiner för överlämning i de fall elever går över från språkintröduktion till komvux. I en kommun uttrycker en intervjuad rektor för komvux att de *på komvux överhuvudtaget inte vet om de studerande kommer från språkintröduktion*. I flera intervjuer lyfts att komvux behöver få del av tester och kartläggningar samt få information om både vilka kunskaper eleven har med sig från språkintröduktion och om elevens närvaro. Detta för att bättre kunna anpassa utbildningen på komvux till eleverna, placera dem på rätt nivåer och göra bra gruppindelningar. I en intervju lyfts att det annars finns risk att elever gör felval, får minskad motivation och i förlängningen hoppar av utbildningen. Just övergången till komvux framstår med andra ord som extra känslig, vilket pekar på ett särskilt behov av styrning från huvudmannens sida.

Majoriteten av rektorerna har ett fungerande arbete med elevers övergångar från språkintröduktion till fortsatt utbildning

Vi har granskat om skolorna har strukturer och rutiner för överlämning i samband med att elever på språkintröduktion går över till fortsatt utbildning och för att låta elever besöka skolor inför övergången genom studiebesök eller skuggning. Granskningen visar att majoriteten av de granskade skolorna har ett fungerande arbete med övergångar. Vi kan inte se några större skillnader mellan de olika fortsatta utbildningsvägarna (introduktionsprogram, nationella program och komvux). Eventuella skillnader på de enskilda skolorna verkar främst bero på organisatoriska och lokalmässiga förutsättningar. Det är tydligt att fysisk närhet mellan olika verksamheter verkar underlätta arbetet med strukturerade kontakter. Granskningen visar också att i de fall huvudmannen inte skapar förutsättningar för strukturerade kontakter verkar det försvåra rektorernas arbete.

Majoriteten av skolorna överlämnar relevant information till mottagande program eller skola i samband med elevers övergångar

På majoriteten av de granskade skolorna finns fungerande rutiner för överlämning. På flera skolor överlämnas skriftlig information till mottagande skola i enlighet med rutiner som beslutats av huvudmannen (se närmare beskrivning ovan). Detta är vanligt särskilt i skolor i stora kommuner. På flera skolor förekommer både skriftlig och muntlig överlämning. I mindre kommuner är det vanligt med fysiska möten i samband med överlämning. På exempelvis Gullmarsgymnasiet i Lysekils kommun finns en struktur för överlämning till annat gymnasieprogram som innebär att studie- och yrkesvägledaren har ett fysiskt möte tillsammans med lärare på språkintröduktion och mottagande program. Vid överlämning till komvux träffas studie-

⁵⁶ I läroplan för gymnasieskolan (SKOLFS 2011:144), 2.1 Kunskaper, anges att det är skolans ansvar att varje elev som avslutat ett introduktionsprogram har en plan för fortsatt utbildning.

och yrkesvägledarna för både språkintröduktion och komvux tillsammans med eleven. Studie- och yrkesvägledaren beskriver att hens roll är att informera om vad eleverna valt och varför samt hur planen för varje elev är framåt. Vi kan alltså konstatera att majoriteten av de granskade skolorna lämnar relevant information i samband med att eleverna går vidare i utbildningssystemet.

När det gäller övergångar till komvux är en framgångsfaktor att identifiera de elever på språkintröduktion som är aktuella för övergång till komvux och ge dem stöd i övergången. På exempelvis S:t Petri skola i Malmö kommun följer studie- och yrkesvägledare med eleverna till Vägledningscentrum för att göra ansökan till komvux. Ett annat gott exempel är från komvux i Göteborgs kommun som begär in information från skolorna om alla elever som kan vara aktuella för studier på komvux. Komvux kontaktar eleverna, gör språktest och kartläggning och tar sedan emot elever från språkintröduktion i samlad grupp och börjar med en intröduktionskurs som innehåller bland annat arbetslivskunskap och studieteknik.

På skolor som inte har fungerande rutiner eller strukturer finns risk att inte all relevant information överlämnas inför elevens övergång från språkintröduktion, vilket kan leda till negativa konsekvenser för eleverna. En intervjuad studie- och yrkesvägledare beskriver att avsaknaden av en struktur för arbetet med elevernas avgångsintyg riskerar att hindra eleverna från att så fort som möjligt gå vidare i utbildningen.

Elever får möjlighet att skugga och göra studiebesök, men ibland är det beroende av elevens egna initiativ

I många intervjuer med rektorer, studie- och yrkesvägledare och elever framkommer att skolorna arbetar mycket på individnivå och försöker tillgodose enskilda elever på språkintröduktions behov eller önskemål om till exempel skuggning eller studiebesök när de uppstår. På majoriteten av de granskade skolorna finns strukturer och rutiner som säkerställer att alla elever ges möjlighet att göra studiebesök eller skugga och i några fall ges eleverna möjlighet att besöka flera program och skolor på gymnasiet som de är intresserade av. På några skolor arbetar de strukturerat med detta med utgångspunkt i elevernas individuella studieplaner så att varje elev får en övergång utifrån sin individuella studieplan. Andra skolor har ett årshjul med aktiviteter som anger exempelvis när studiebesök eller skuggning ska genomföras. På några granskade skolor följer studie- och yrkesvägledare, lärare eller annan personal med eleverna vid besöken, vid behov. Detta eftersom de märkt att elever på språkintröduktion kan känna sig ensamma och därför inte går på besöken. Skolors arbete med att stödja eleverna verkar alltså spela roll för i vilken utsträckning elever på språkintröduktion utnyttjar möjligheten att göra exempelvis studiebesök.

Granskningen visar dock att på flera skolor är både studiebesök och skuggning beroende av elevernas egna initiativ. Ett flertal intervjuade elever beskriver att det ligger på dem själva att ta initiativ och att de hade önskat att skolan tog mer initiativ. Att alla elever på språkintröduktion inte på ett systematiskt sätt ges samma möjligheter till exempelvis studiebesök och skuggning riskerar att leda till att endast elever som själva tar initiativ och är drivna får del av insatser som syftar till att underlätta deras övergångar. De elever som inte tar eget initiativ riskerar därför att ges sämre förutsättningar för övergångar, vilket i förlängningen riskerar att leda till felval och avhopp.

Rutiner och strukturer utgår inte alltid från nyanlända elevers behov

Uttalanden i intervjuer med studie- och yrkesvägledare och rektorer tyder på att de granskade skolornas arbete med strukturerade kontakter inte alltid tar hänsyn till behovet hos nyanlända elever på språkintröduktion. I flera intervjuer framkommer exempelvis att samma rutiner gäller för elever på språkintröduktion som för andra elever, utan att man har reflekterat kring om det motsvarar de nyanlända elevernas behov. Ett exempel är en besökt skola där elever på språkintröduktion inte ges möjlighet att skugga på program på skolan eftersom skolan får så många förfrågningar om skuggning och därför tvingas säga nej till alla elever. Intervjuade elever på den aktuella skolan uttrycker i intervjuer en oro för om de kommer att klara av att läsa på nationellt program och att de skulle vilja skugga på någon lektion för att se om de hänger med i undervisningen. En elev uttrycker det såhär: *När lärarna undervisar oss på språkintröduktion använder de ett tydligt språk och lättare ord. Jag skulle vilja veta hur det är att förstå undervisningen på ett nationellt program. Kanske kommer jag inte att förstå någonting. De kanske pratar för snabbt.* När skolledningar inte tagit reda på de nyanlända elevernas behov riskerar i dessa fall en utgångspunkt i likabehandling leda till olika utfall, där elever med störst behov av insyn i möjliga utbildningsvägar stängs ute.

Få skolor överväger om elever som har förutsättningar för det kan samläsa med nationella program

Granskningen visar att det på samtliga granskade skolor finns någon form av samspel eller samarbete⁵⁷ mellan språkintröduktion och fortsatta utbildningsvägar när det gäller upplägget av utbildningen på språkintröduktion. Det är vanligt att språkintröduktion organiseras i olika nivåer utifrån elevernas svenskkunskaper och progression. Det förekommer också att grupper görs utifrån elevernas målsättning efter språkintröduktion, exempelvis klasser för elever som ska gå vidare till högskoleförberedande respektive yrkesprogram eller till komvux. På de skolor där det finns fler program än språkintröduktion är det vanligt att det finns ett samarbete genom att lärare undervisar både på språkintröduktion och på andra program.

Trots detta samarbete visar granskningen att på ungefär en tredjedel av skolorna har det inte prövats om elever som skulle kunna läsa gymnasieämnen kan göra det genom att delta i undervisningen på ett nationellt program. På några skolor kan eleverna läsa gymnasiala kurser i sin klass på språkintröduktion, men alltså inte tillsammans med elever på nationellt program. Elever på en granskad skola beskriver i intervjuer det som att *antingen läser man på språkintröduktion eller på nationellt program*. Flera uttalanden pekar på att elevernas motivation påverkas negativt av att inte få möjlighet att läsa gymnasiekurser. En intervjuad elev som har klarat alla grundskoleämnen utom svenskan berättar att hen nu läser om flera ämnen som hen redan har fått betyg i. Eleven säger att *det finns elever som jobbar och väntar tills de blir 20 så att de kan börja på komvux istället för att läsa om ett år till på språkintröduktion*. Rektorn på skolan säger i intervju att de har diskuterat att det är viktigt att motivera eleverna och att de därför behöver erbjuda eleverna även gymnasiekurser.

⁵⁷ Med samspel eller samarbete menar vi att språkintröduktion utformas med olika inriktningar, exempelvis mot yrkesprogram eller högskoleförberedande program på gymnasiet eller mot komvux.

Organisatoriska och lokalmässiga förutsättningar verkar vara den främsta orsaken till att elever inte kan läsa gymnasiekurser tillsammans med nationella program. Exempelvis att klasserna på de nationella programmen är fulla eller att det finns schematekniska svårigheter.

På skolor som vi har bedömt har ett väl utvecklat arbete med att underlätta elevers övergångar från språkintröduktion till fortsatta utbildningsvägar, överväger skolorna om eleverna kan samläsa med elever på andra program och skapar, i aktuella fall, möjligheter för detta. Skolornas överväganden kan bland annat avse om eleverna har förutsättningar att klara det och om att det gynnar deras kunskapsutveckling. Ett gott exempel är från Kunskapskällan i Herrljunga kommun. Såväl rektorn, studie- och yrkesvägledare och elever säger att det är vanligt att elever på språkintröduktion läser ämnen och kurser tillsammans med elever på andra intröduktionsprogram och nationella program. Elever kan också läsa exempelvis praktisk-estetiska grundskoleämnen tillsammans med elever på en närliggande högstadieskola.

Enligt rektorn går eleverna på intröduktionsprogrammen i en gemensam klass och det är tyngdpunkten i utbildningen som avgör vilket program eleverna är inskrivna i. Rektorn har beslutat om kompetensutveckling i språkutvecklande arbetssätt för alla lärare på skolan, som en del i arbetet med att underlätta övergången från språkintröduktion för eleverna och för att stödja lärarna i undervisningen av nyanlända elever. Elever som bara har svenska eller några andra ämnen kvar ges möjlighet till så kallad programpraktik på nationella yrkesprogram varje vecka under längre tid, exempelvis i bygghallen och restaurangen. Genom att utnyttja närheten till andra gymnasieprogram och högstadieskolan på ett genomtänkt sätt har rektorn skapat möjlighet att möta behovet hos elever i olika åldrar på ett flexibelt sätt.

Elever på språkintröduktion upplever sig ofta inte som en del av skolans gemenskap

Utbildningen i gymnasieskolan ska utformas så att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och tillsammans med andra tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper.⁵⁸

Granskningen visar att det ofta ges viss möjlighet till kontakt mellan elever på språkintröduktion och andra elever, men att arbetet med att främja social gemenskap behöver utvecklas på mer än hälften av de granskade skolorna. Detta framkommer i intervjuer med såväl elever, studie- och yrkesvägledare som rektorer.

Vidare visar granskningen att arbetet med att främja social gemenskap många gånger är otydligt och att eleverna inte känner sig som en del i skolan och i förlängningen att det kan ta längre tid för dem att tillgodogöra sig de svenskkunskaper som krävs för att de ska kunna gå vidare från språkintröduktion. Många intervjuade elever beskriver att de känner sig isolerade trots att de går på samma skola som andra elever och de säger att de behöver träffa och prata med svensktalande elever för att lära sig svenska bättre. En intervjuad elev beskriver det såhär: *Vi är här och de är där, och det skapar problem. Vi vill lära känna andra elever och träna*

⁵⁸ 15 kap. 2 § skollagen (2010:800).

på språket och lära oss språket av dem. Vi skulle vilja ha lektioner tillsammans och göra aktiviteter tillsammans med dem.

Undervisning i samma lokaler är inte tillräckligt

I granskningen ingår både skolenheter som erbjuder endast språkintröduktion och skolenheter som erbjuder fler program. Ett par av de skolenheter som bara erbjuder språkintröduktion är dock belägna på skolor som har flera program. I flera av de granskade skolorna är språkintröduktion samlokalisert med komvux. På de allra flesta granskade skolor bedrivs alltså utbildningen på språkintröduktion i samma lokaler som övrig utbildning.

Elevintervjuer indikerar dock att det inte är tillräckligt att språkintröduktion finns i samma lokaler som annan utbildning för att elever på språkintröduktion ska bli en del av skolans gemenskap. Detta beskriver många intervjuade elever, studie- och yrkesvägledare och rektorer. En elev beskriver det såhär: *Vi har ingen kontakt med de andra eleverna. Vi känner oss isolerade fast vi går i samma lokaler.* Som granskningen visat ovan räcker det inte att språkintröduktion finns i samma byggnad som andra program för att eleverna på språkintröduktion ska bli en del av skolans gemenskap. Det krävs också ett medvetet arbete från huvudmän och skolledare med att främja social gemenskap, till exempel genom sociala aktiviteter.

Enstaka åtgärder och aktiviteter räcker inte heller

Granskningen visar att det på samtliga granskade skolor vidtas vissa åtgärder och enstaka aktiviteter i syfte att elever på språkintröduktion ska bli en del av skolans sociala gemenskap. En vanligt förekommande åtgärd är att lägga schemat så att elever på olika program har undervisning på exempelvis samma våningsplan. Exempel på gemensamma aktiviteter är idrotts- eller friluftsdagar och gemensamma avslutningar. Gemensamma aktiviteter innebär dock inte alltid att elever blandas i grupper över programmen. Ett tydligt exempel på detta är elever på en skola som berättar om en gemensam idrottsdag där elever på språkintröduktion inte deltog i aktiviteterna utan satt och tittade på. Det förekommer enstaka diskussioner eller grupparbeten över programgränserna inom ramen för undervisningen. Ett exempel är att elever på andra program intervjuar elever på språkintröduktion eller att elever på språkintröduktion lyssnar på presentationer som elever på andra program håller. Endast ett fåtal av de granskade skolorna uppger att de använder sig av fadders-/mentorssystem. På många av skolorna bedrivs alltså arbetet för att främja en social gemenskap på ett sätt som delvis ställer det utanför skolans ordinarie verksamhet. Granskningen visar att aktiviteter av engångskaraktär inte är tillräckligt för att främja arbetet med social gemenskap mellan elever.

Rektorerna behöver ta större ansvar för arbetet med att främja social gemenskap

Många granskade skolor förlitar sig i stor utsträckning på elevernas egna initiativ till kontakt. Exempelvis säger en intervjuad rektor att det finns många föreningar som eleverna kan bjudas in till och att *alla elever som vågar ta kontakt får kontakt*. Någon elev uttrycker: *Det beror mycket på oss elever, om jag pratar med andra får jag kontakt*. Precis som när ansvaret för skuggning och studiebesök lämnas till enskilda elever riskerar detta att utestänga nyanlända elever utan stark inre drivkraft eller tillgång till resurser utanför skolan.

Granskningen visar att rektorer behöver ta större ansvar för arbetet med att främja social gemenskap. En intervjuad vägledare säger exempelvis: *Det är egentligen enkla saker som behöver göras, men det finns ingen som ansvarar för arbetet med inkludering och integrering på skolan. Det finns idéer men det är ingen som tar tag i det.* När så inte sker finns uppenbara risker för att arbetet inte görs alls, att ansvaret lämnas till eleverna eller att det endast sker vid enstaka tillfällen, vilket alla är faktorer som ökar risken för att social gemenskap inte uppnås.

Exempel på att rektorer medvetet styr arbetet med att främja social gemenskap är att de vid gemensamma temadagar blandar elever från olika program i tvärgrupper. Ett annat exempel som vi sett är att personal finns med bland eleverna och styr aktiviteter. På någon skola finns exempelvis en fritidsgård på skolan för elever i år 1 och 2 där personal håller i aktiviteter och på en annan skola finns ett språkcafé där personal håller i aktiviteter för alla elever på skolan. Ytterligare ett exempel är att elever på språkinträdning får en elevmentor när de börjar, som har uppdrag att hjälpa eleven att komma in i skolan.

Granskningen visar att **en framgångsfaktor** för arbetet med att främja social gemenskap är att arbetet är strukturerat från rektorn och att det inte enbart består av enstaka gemensamma aktiviteter. Den sociala gemenskapen kan stärkas av möjligheten till gemensam undervisning. Att samläsa med elever på nationella program kan, i lämpliga fall, innebära att de nyanlända eleverna ges fler möjligheter att också utveckla sina ämneskunskaper och sitt ämnesspråk. Som tidigare nämnts prövar inte alltid rektorn möjligheten för vissa elever att läsa vissa ämnen genom att delta i undervisningen på ett nationellt program.

Viktiga förutsättningar ur elevernas perspektiv

Vi har i granskningen intervjuat elever som går på språkinträdning och som är på väg att gå vidare till antingen ett annat introduktionsprogram, nationella program eller komvux. Av intervjuer med elever framgår att de i praktiken uppfattar det som två olika fortsatta utbildningsvägar – fortsatta studier på gymnasiet eller på komvux. Vi har i intervjuerna ställt frågor bland annat om vad eleven ska göra efter språkinträdning, vilka möjligheter eller hinder eleven ser för att kunna gå vidare, om vilken studie- och yrkesvägledning eleven har fått och om eleven känner sig tillräckligt förberedd inför övergången.

De allra flesta elever vi intervjuat säger att de har en planering för att gå vidare till fortsatta studier på gymnasiet eller komvux. Dessa elever uppger också i stor utsträckning att de inte ser några hinder för att gå vidare och att de känner sig förberedda inför övergången. Men både bland de elever som ska gå vidare inom gymnasiet och de som ska fortsätta på komvux finns det elever som upplever hinder för att ta sig vidare till fortsatt utbildning.

Ur elevernas perspektiv verkar följande omständigheter vara avgörande för hur de upplever sina förutsättningar att gå vidare till fortsatt utbildning - om det finns hinder eller om det finns goda förutsättningar:

- I vilken utsträckning det finns flexibilitet i utbildningen på språkinträdning samt överlappning mellan språkinträdning och fortsatta utbildningsvägar så

att elever får möjlighet att läsa kurser tillsammans med elever på andra program.

- I vilken utsträckning eleverna får möjlighet att skugga eller göra studiebesök.
- I vilken utsträckning eleverna får studie- och yrkesvägledning inför fortsatt utbildning.
- Elevers ålder och om de har uppehållstillstånd.⁵⁹

Flexibilitet och överlappning

Även om de flesta elever är nöjda med utbildningen på språkintröduktion lyfter flera intervjuade elever att de inte får möjlighet att läsa gymnasiekurser tillsammans med nationellt program. Det är tydligt att eleverna upplever detta som ett hinder för dem att gå vidare så snabbt som möjligt. En elev som har klarat grundskoleengelskan och därför inte läser engelska längre säger: *Jag skulle vilja gymnasieengelska, men det går inte. Jag känner att min engelska försvinner.* En annan elev berättar att indelningen i grupper på språkintröduktion, utifrån om eleverna läser åtta eller tolv ämnen, inte är tillräcklig. Eleven säger: *Det skulle vara bra om man fick göra ett prov innan man börjar läsa ett ämne så att man kan börja läsa på den nivå man är och gå fortare framåt.* Genom ökad flexibilitet i utbildningen på språkintröduktion och överlappning mellan utbildningen på språkintröduktion och fortsatt utbildning, ser elever att de skulle kunna gå vidare till fortsatt utbildning snabbare.

Studiebesök och skuggning

Elever som känner sig förberedda inför övergången framhåller möjligheten att göra studiebesök och skugga på skolor som en framgångsfaktor. Flera elever som ska gå vidare till nationellt program känner dock att de inte har blivit tillräckligt förberedda inför övergången. De uttrycker en oro för att de inte kommer att klara av studierna på grund av språket. De skulle vilja följa lektioner på nationellt program för att se om de förstår och kan följa med i undervisningen. En elev säger: *Kanske kommer jag inte att förstå någonting. Vi har frågat om vi får skugga, men det går inte.* Eleverna ser alltså själva att möjligheten till skuggning skulle underlätta deras övergång. Ett språkutvecklande arbetssätt på nationella program är ett annat sätt att underlätta elevernas fortsatta studier.

I vilken utsträckning eleverna har fått studie- och yrkesvägledning

Flera elever uttrycker att de inte har fått tillräcklig studie- och yrkesvägledning inför val till fortsatt utbildning. De säger att de skulle behöva mer information om olika program och skolor som de funderar på att välja. Det är fler elever som är aktuella för att börja på komvux som inte är nöjda med vägledningen, jämfört med elever som ska fortsätta på gymnasiet. En elev berättar: *Jag hade behövt mer information och mer kontakt med komvux.*

⁵⁹ Att omständigheter som ålder och uppehållstillstånd upplevs som hinder kan i vissa fall hänga samman med att eleverna fått för lite information eller vägledning om möjligheten till fortsatt utbildning inom vuxenutbildningen.

Det finns dock flera intervjuade elever som är positiva till att börja på komvux. Gemensamt för dem och andra elever som är nöjda med vägledningen, är att de upplever att de har fått tillräcklig studie- och yrkesvägledning inför sin övergång. En elev som är mycket nöjd med vägledningen säger exempelvis: *Jag tycker om att få läsa på komvux eftersom jag inte kan gå gymnasiet. Jag har fått mycket hjälp av både studie- och yrkesvägledare och lärare.* Genom en kontinuerlig vägledning som ger eleverna en tydlig bild av vad komvux kan erbjuda och hur det är att studera på komvux, kan alltså elevernas eventuella föreställningar utmanas och eleverna motiveras till fortsatta studier på komvux.

Ålder och uppehållstillstånd

Flera intervjuade elever upplever att migrationsrättsliga omständigheter påverkar deras val, stressar dem eller hindrar dem från att gå vidare. En elev berättar: *Jag är 18 år. Jag skulle vilja läsa ett högskoleförberedande program, men då måste jag läsa ett år till på språkintröduktion och då hinner jag inte in på gymnasiet. Därför väljer jag yrkesprogram.*

Några elever berättar om svårigheter kopplade till att de inte har permanent uppehållstillstånd. En asylsökande elev berättar: *Jag är för gammal för gymnasiet och kan inte heller gå på komvux eftersom jag saknar uppehållstillstånd.* En annan asylsökande elev som vill fortsätta på gymnasiet säger: *Jag vet inte hur det ska gå för jag är över 18 år och väntar fortfarande på uppehållstillstånd. Jag kan inte heller söka till komvux. Kanske kan jag fortsätta här och läsa språkintröduktion tills jag vet vad som händer. Jag skulle behöva mer information om framtiden och om det finns någon möjlighet för oss som inte fått uppehållstillstånd att få utbildning någons.*

Utvecklingsområden

Granskningen visar att majoriteten av de granskade huvudmännen har en beredskap för fortsatta utbildningsvägar och såväl huvudmän som rektorer arbetar för att underlätta elevers övergång från språkintröduktion. De identifierade utvecklingsområdena, som nästan alla har fått, gäller särskilt arbetet med studie- och yrkesvägledning samt arbetet med att främja social gemenskap.

För att alla elever på språkintröduktion ska ges goda förutsättningar att så snabbt som möjligt ta sig vidare i utbildningssystemet har vi identifierat huvudsakligen följande utvecklingsbehov.

*Skolinspektionen bedömer att granskade **huvudmän** behöver:*

- Säkra att studie- och yrkesvägledningen finns med i det systematiska kvalitetsarbetet. Bland annat kan arbetet stärkas av att det finns en övergripande planering för studie- och yrkesvägledning som synliggör behovet av kontinuerlig vägledning som inkluderas i undervisningen, för nyanlända elever på språkintröduktion. Behovet av vägledning och motivering för elever som på grund av

ålder⁶⁰ behöver fortsätta sina studier inom vuxenutbildningen bör särskilt uppmärksammas. Det är vidare viktigt att vägledningen ger unga allsidig information så att elevers val av fortsatta utbildningsvägar inte hindras av föreställningar om kön eller social eller kulturell bakgrund.

- Följa upp arbetet med studie- och yrkesvägledning för nyanlända elever på språkintröduktion. I detta ingår att följa upp att elevernas behov av vägledning tillgodoses, att personal har kunskap för att möta behoven samt att resurstilldelningen är tillräcklig.
- Se till att det finns centrala riktlinjer eller dylikt som säkerställer att relevant information överlämnas när elever går över från språkintröduktion till andra intröduktionsprogram, nationella program eller komvux och se till att informationen används.

Skolinspektionen bedömer att granskade rektorer behöver:

- Säkra att studie- och yrkesvägledningen finns med i det systematiska kvalitetsarbetet och att det finns ett långsiktigt perspektiv för nyanlända elever. I detta ingår att ta reda på elevernas behov av vägledning, att utifrån behovet planera vägledningen för eleverna samt att följa upp och säkerställa att eleverna har fått den vägledning som de behöver och att personalen har kompetens att möta behovet. För att eleverna ska få en kontinuerlig och bred studie- och yrkesvägledning behöver rektorn tydliggöra hur ansvaret för vägledningen ska fördelas mellan studie- och yrkesvägledare och övrig personal samt skapa förutsättningar för samverkan kring vägledningen mellan olika personalkategorier. Det systematiska kvalitetsarbetet på skolnivå bör även synliggöra studie- och yrkesvägledningens betydelse för att, genom allsidig information, motverka att elever gör begränsande studieval.
- Se till att det finns strukturer och rutiner för övergångar som är anpassade till behovet för nyanlända elever på språkintröduktion. I detta ingår att se till att relevant information överlämnas när elever på språkintröduktion går över till andra intröduktionsprogram, nationella program eller komvux, att det finns rutiner och strukturer som säkerställer att elever på språkintröduktion ges möjlighet att göra studiebesök eller skugga på fortsatta tänkta utbildningsvägar.
- Se till att skolan har ett välfungerande och kontinuerligt arbete med inkludering av eleverna på språkintröduktion i hela skolans pedagogiska och sociala gemenskap.

⁶⁰ En elev har som huvudregel rätt att påbörja utbildningen på ett nationellt program i gymnasiet senast det första kalenderhalvåret det år hen fyller 20 år (16 kap. 29 § skollagen). Asylsökande och de som vistas i Sverige med tidsbegränsat uppehållstillstånd har rätt till utbildning i gymnasieskola bara om de har påbörjat utbildningen innan de fyller 18 år (29 kap. 2 § andra stycket 1 och 2 samt 29 kap. 3 § första stycket skollagen).

Avslutande diskussion

En fullbordad gymnasieutbildning är en av de saker som tydligast avgör en människas chanser i Sverige idag. Nyanlända elever på språkintröduktion har ofta flera byten och övergångar framför sig i sin utbildningsväg. Det kan handla om att byta från språkintröduktion till ett annat intröduktionsprogram, att gå vidare till ett nationellt program i gymnasieskolan och att gå vidare till studier på gymnasial nivå inom vuxenutbildningen. Många nyanlända elever flyttar också mellan kommuner. Det är därför viktigt att nyanlända elever har god kännedom om fortsatta utbildningsvägar och att ansvariga inom olika skolformer arbetar för att underlätta smidiga och effektiva övergångar mellan olika steg i elevernas utbildningsväg.

Om elever på språkintröduktion inte får goda förutsättningar att gå vidare riskerar detta att leda till att de inte fullföljer en gymnasial utbildning och därmed får svårt att etablera sig i arbetslivet. Det är känt att unga som varken arbetar eller studerar utgör en särskilt utsatt grupp som riskerar att hamna i utanförskap i samhället.⁶¹ När elever på språkintröduktion inte får goda möjligheter att gå vidare från språkintröduktion till fortsatt utbildning riskerar det med andra ord att få allvarliga konsekvenser både för de enskilda individerna och för samhället i stort.

I denna kvalitetsgranskning har vi undersökt i vilken utsträckning huvudmän och skolor ger nyanlända elever goda förutsättningar att gå vidare inom gymnasiet eller till komvux efter språkintröduktion. I den avslutande diskussionen adresseras ett antal områden utifrån granskningens resultat, som vi anser särskilt viktiga att problematisera.

Resultatet av granskningen är i vissa delar positivt. De allra flesta huvudmän och rektorer har kunskap om gruppen nyanlända elever på språkintröduktion och de särskilda behov dessa elever kan ha för att ta sig vidare i utbildningssystemet. Nästan alla huvudmän har också en beredskap, i form av tillräcklig information och utbildningsplatser, för att möta behovet av fortsatta utbildningsvägar för nyanlända elever på språkintröduktion. Men granskningen visar också att inte alla nyanlända elever på språkintröduktion får tillräckligt goda förutsättningar att ta sig vidare i utbildningssystemet. Detta hänger bland annat samman med att många huvudmän i sitt övergripande arbete inte betonar att denna elevgrupp ofta har särskilda behov av skolformsövergripande information och vägledning samt att rektorerna inte säkrar ett kontinuerligt arbete med att främja social gemenskap.

Många huvudmän främjar kontakter mellan utbildningsformer - men få huvudmän synliggör vägledning som en kritisk resurs för nyanlända

De granskade huvudmännen ser vanligen till att det finns en långsiktighet i arbetet för nyanlända elevers fortsatta utbildningsvägar, till exempel genom att inventera elevernas framtidsplaner, att planera för platser i de utbildningsformer eleverna

⁶¹ Prop. 2017/18:183 *En gymnasieutbildning för alla*.

kommer gå vidare till samt genom resursfördelning. Vidare arbetar många huvudmän med samordning mellan olika utbildningsformer, genom att till exempel skapa fora för möten. Detta gör att vi kan säga att det hos nästan alla granskade huvudmän finns en god grund att stå på i det fortsatta arbetet. I relation till vad den första granskningen av nyanlända elevers utbildning som Skolinspektionen gjorde 2009 visade kan vi konstatera en över lag positiv utveckling inom detta område.⁶² Idag har de flesta huvudmän god kännedom om elevgruppens särskilda behov och planerar därefter.

Samtidigt kan vi konstatera att många av de granskade huvudmännen i sin övergripande styrning inte betonat att denna elevgrupp ofta har särskilda behov av skolformsövergripande information och kontinuerlig vägledning. Även om rektorn har ett självklart ansvar för sin verksamhet har också huvudmännen en viktig roll genom sin övergripande planering, styrning och uppföljning av studie- och yrkesvägledningen för nyanlända elever på språkinstruktionen.⁶³ Här bekräftar granskningen den riskbild som framträder i forskning och tidigare utvärderingar, nämligen att huvudmän ofta saknar en tydlig ledning och styrning inom detta område.

Huvudmannen har en viktig roll att fylla i styrkedjan, inte minst genom att en tydlig styrning och ledning skickar signaler om att även detta område är viktigt att genomföra med god kvalitet. En tydlig uppföljning synliggör gruppen nyanlända elever, och ökar medvetenheten på alla nivåer om vilka särskilda svårigheter gruppen kan ha för att ta sig vidare i utbildningssystemet.

Sammantaget är det viktigt att vägledning, informationsinsatser och samverkansarbete, som tar sikte på nyanländas behov, ses i ett skolformsövergripande perspektiv. Huvudmän som driver ett väl utvecklat arbete inom detta område skapar system för att underlätta övergångar mellan utbildningsformer, hittar former att närma språkinstruktion till andra gymnasieprogram och följer löpande upp kvaliteten på studie- och yrkesvägledningen.

Strukturerade kontakter finns främst inom den egna skolan

När det gäller rektors arbete för att skapa strukturerade kontakter mellan språkinstruktion och fortsatta utbildningsvägar kan vi konstatera att detta generellt lyckas bättre i relation till de utbildningsvägar som finns inom den egna verksamheten, att arbetet behöver utvecklas i relation till gymnasieprogram på andra skolor och att det generellt finns störst utvecklingsbehov gällande kontakterna med komvux. De speciella utmaningar som övergången till komvux innebär utvecklas nedan. Vidare ser vi att en viktig del av de strukturerade kontakterna, som tyvärr ofta inte fungerar väl, är att inkludera de nyanlända eleverna på språkinstruktion i skolans pedagogiska och sociala gemenskap, vilket utvecklas nedan. Att eleverna inkluderas i skolans sociala och pedagogiska gemenskap har ett värde för elevernas kunskapsutveckling men spelar också en viktig roll för att skapa en större inblick i möjliga fortsatta utbildningsvägar och sänka trösklarna för elever på språkinstruktion att ta sig vidare.

⁶² Skolinspektionen (2009). *Utbildningen för nyanlända elever – rätten till utbildning i en trygg miljö*.

⁶³ Kommentarer till Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2013:180), *Arbete med studie- och yrkesvägledning*. s. 14.

Sammantaget pekar detta på vikten av att rektorn, i samverkan med andra rektorer och huvudmannen, sätter tydliga ramar och förväntningar för hur kontakterna ska se ut.

Alla elever får inte en god överblick över fortsatta utbildningsvägar

Även om en majoritet av de elever vi talat med är nöjda med den studie- och yrkesvägledning de får kan vi konstatera att många elever behöver mer information för att få en god överblick över fortsatta utbildningsvägar. Vissa verksamheter ger en både bred och djup studie- och yrkesvägledning som genomsyrar utbildningen medan andra inskränker studie- och yrkesvägledningen till ett fåtal tillfällen tillsammans med studie- och yrkesvägledare. Särskilt komvux är något som många nyanlända elever behöver få mer information om, för att få kännedom om vilka möjligheter denna utbildningsväg erbjuder.

Granskningen visar att en tydlig styrning och ledning från rektors sida spelar en avgörande roll för att skapa ett väl utvecklat arbete. I granskade skolor där gruppen nyanlända elever uppmärksammas i rektors uppföljning och analys är arbetet med studie- och yrkesvägledningen i många fall mer välutvecklat. Precis som huvudmännen skickar signaler till sina rektorer genom att uppmärksamma frågan inom exempelvis uppföljningen, har rektorernas ledning och styrning betydelse för studie- och yrkesvägledare och lärare.

Social gemenskap är ett sätt att påskynda nyanlända elevers övergång till fortsatta utbildningsvägar

Utbildningen i gymnasieskolan ska utformas så att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och tillsammans med andra tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper.⁶⁴ Syftet med språkintröduktion är att ge eleverna en utbildning med tyngdpunkt i det svenska språket för att de så snabbt som möjligt ska kunna ta sig vidare till fortsatt utbildning.

På de flesta granskade skolor bedrivs utbildningen på språkintröduktion, till skillnad från vad som var fallet vid Skolinspektionens kvalitetsgranskning från 2009, i samma lokaler som övrig utbildning.⁶⁵ Organiseringen av undervisningen i detta avseende främjar alltså möjligheten till social inkludering mellan elever. Trots detta visar granskningen att elever på språkintröduktion inte upplever sig vara en del av skolans sociala gemenskap på ungefär hälften av de granskade skolorna. Detta säger intervjuade elever, studie- och yrkesvägledare och rektorer.

Granskningen visar att arbetet för att främja social gemenskap behöver vara strukturerat och inte bestå enbart av enstaka aktiviteter. Ett sätt att främja den sociala

⁶⁴ 15 kap. 2 § skollagen (2010:800)

⁶⁵ Skolinspektionen (2009). *Utbildningen för nyanlända elever – rätten till utbildning i en trygg miljö*.

gemenskapen är att överväga möjligheten att ge elever möjlighet till gemensam undervisning med elever på andra program, i de fall elevernas kunskapsutveckling kan gynnas av detta. Intervjuade elever uttrycker också att social inkludering behövs för att de ska kunna lära sig svenska bättre.

Ett arbete för att främja social inkludering kan förbättra elevernas förutsättningar att så snabbt som möjligt ta sig vidare till fortsatt utbildning.

Det finns särskilda utmaningar kring övergången till komvux

En central förutsättning för att skapa sammanhållna utbildningsvägar för nyanlända elever är att det finns strukturerade kontakter mellan avsändande och mottagande skola. Riskbilden visar dock att det finns otillräckliga kontaktytor mellan språkintröduktion och fortsatta utbildningsvägar. Både uppföljningen av språkintröduktion⁶⁶ och Skolverkets redovisning av regeringsuppdraget om nyanlända elever under 25 år och deras utbildningsbehov inom komvux⁶⁷ pekar på att det ofta inte finns tillräcklig samverkan mellan gymnasieskolan och komvux.

Att övergången till komvux fungerar är viktigt eftersom en stor andel av elever på språkintröduktion går vidare till studier inom vuxenutbildningen. Av Skolverkets uppföljning av språkintröduktion 2018 framgår att av de elever som började på språkintröduktion 2011 och 2012 gick 47 procent vidare till vuxenutbildningen inom fyra år. Det vanligaste flödet för eleverna på språkintröduktion är alltså att de går vidare till vuxenutbildningen. Skolverket skriver i sin rapport att det är troligt att andelen elever som går från språkintröduktion till fortsatta studier inom vuxenutbildningen kommer att öka under de närmsta åren. Detta mot bakgrund av de stora mottagandet på språkintröduktion som skedde hösten 2016.⁶⁸

Vår granskning visar att majoriteten av de granskade huvudmännen och rektorerna har ett fungerande arbete med övergången till fortsatta utbildningsvägar för elever på språkintröduktion. Detta gäller även mellan språkintröduktion och komvux, vilket vi bedömer är ett positivt resultat. Granskningen visar dock att det finns särskilda utmaningar i förhållande till komvux. Exempelvis omfattar huvudmännens eventuella centrala rutiner eller strukturer för vilken information som ska överlämnas när elever går vidare från språkintröduktion, inte alltid övergången till just komvux. Vidare visar granskningen att det också finns en utmaning i att vägleda och motivera eleverna till att fortsätta studera på komvux. Granskningen visar att eleverna får information om fortsatta studier på komvux, men de har ändå en otydlig bild av utbildningen på komvux och flera elever vill inte börja på komvux. Det är tydligt att särskilt elever som ska fortsätta sin gymnasieutbildning på komvux behöver en mer kontinuerlig och bred vägledning, information om att komvux ger likvärdiga möjligheter att nå en gymnasieexamen samt även motiverande insatser. Det är också viktigt att de får möjlighet att besöka komvux eller träffa studerande från komvux för att få en bild av vad det innebär att studera på komvux.

⁶⁶ Skolverket (2016). *Språkintröduktion*. Rapport 436.

⁶⁷ Skolverket (2017). *Redovisning av uppdrag om nyanlända under 25 år och deras utbildningsbehov inom komvux*.

⁶⁸ Skolverket (2018). *Uppföljning av språkintröduktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och nyanlända elevers övergångar till och från språkintröduktion*. Rapport 469 s. 76.

I gymnasieskolans läroplan anges att gymnasieskolan ska samverka nära med de obligatoriska skolformerna, arbetslivet, universiteten och högskolorna samt med samhället i övrigt. Komvux omnämns dock inte. När det gäller överlämning anges i läroplanen för gymnasieskolan att skolan ansvarar för att elever som avslutat ett introduktionsprogram har en plan för fortsatt utbildning. Komvux omfattas dock inte av skollagens bestämmelse om överlämning i samband med att en elev byter skolenhet eller skolform som trädde i kraft den 1 augusti 2018.⁶⁹

Granskningen visar att utmärkande för ett väl utvecklat arbete med elevers övergångar från språkintröduktion till komvux, är att huvudmän och rektorer tar ansvar för och arbetar aktivt för att underlätta elevers övergångar till komvux. Det gäller både i arbetet med studie- och yrkesvägledning och med överlämning av relevant information i samband med elevers övergångar. Genom att ta detta ansvar kan huvudmän och rektorer minska de risker som är förknippade med just övergångar från språkintröduktion till komvux.

Huvudmännens ansvar är viktigt för kvaliteten på studie- och yrkesvägledningen

Studie- och yrkesvägledning är viktigt för att elever ska kunna göra välgrundade och väl övervägda val inför framtida utbildning och yrke. Inte minst för nyanlända elever som ofta har liten kunskap och erfarenhet av utbildningssystemet och arbetsmarknaden i Sverige, är en väl utvecklad studie- och yrkesvägledning mycket viktigt. Skolinspektionens granskning av språkintröduktion i gymnasieskolan visade dock att studie- och yrkesvägledning ofta sker för sent och inte i tillräcklig omfattning för eleverna på språkintröduktion.⁷⁰

Även denna granskning visar att inte alla nyanlända elever på språkintröduktion får tillräcklig studie- och yrkesvägledning inför val till fortsatta utbildningsvägar. Detta hänger ofta samman med att många huvudmän inte tillräckligt säkerställer att studie- och yrkesvägledning ingår i det övergripande kvalitetsarbetet.

I de fall huvudmannen inte planerar och följer upp arbetet med exempelvis studie- och yrkesvägledning, ökar risken för att inte heller rektorn gör det.

I granskningen har vi sett att ett väl utvecklat arbete inom flera granskade områden kännetecknas just av att ansvar tas på alla nivåer i organisationen. När huvudmannen ger styrning och stöd till rektorn, och rektorn leder och stödjer vägledningen, får elever på språkintröduktion också en god studie- och yrkesvägledning. Huvudmannens tydliga ansvar för exempelvis studie- och yrkesvägledningen skapar med andra ord förutsättningar för ett gemensamt ansvarstagande på alla nivåer i organisationen. Med utgångspunkt i denna gransknings resultat vill vi avslutningsvis peka på att ett sådant ansvarstagande är en viktig faktor som ligger bakom ett väl utvecklat arbete med studie- och yrkesvägledning, vilket är avgörande för att minska risken för problem vad gäller nyanlända elevers fortsatta utbildningsvägar efter språkintröduktionen.

⁶⁹ 3 kap. 12 § j skollagen (2010:800).

⁷⁰ Skolinspektionen (2017). *Språkintröduktion i gymnasieskolan*.

Referenser

- Fejes m.fl (2018) *Introduktion på svenska: Om språkin introduktion för nyanlända på gymnasieskola och folkhögskola*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Förordning (2017:193) om statlig ersättning för asylsökande m.fl. (SFS 2017:193).
- Förordning om läroplan för gymnasieskolan (SKOLFS 2011:144).
- Gymnasieförordning (SFS 2010:2039).
- Hagström, M. (2018)** Raka spår, sidospår, stopp: Vägen genom gymnasieskolans språkin introduktion som ung och ny i Sverige. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Hertzberg, F. (2015). Vägledning, erkännande och kunskap. I Bunar, N. (red.) (2015). *Nyanlända och lärande: mottagande och inkludering*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Lindblad, M. (2016). "De förstod aldrig min historia". Unga vuxna med migrationsbakgrund om skolmisslyckande och övergångar mellan skola och arbete. Umeå: Umeå Universitet.
- Nilsson, J. (2015). I kläm mellan grundskolan och gymnasiet: Kartläggning av språkin introduktion i Östergötland och Tranås. Linköping: Regionförbundet Östsam.
- Nilsson Folke, J. (2017). *Lived transitions: experiences of learning and inclusion among newly arrived students*. Stockholm: Stockholm Universitet.
- Prop. 2000/01:115 Asylsökande barns skolgång m.m.
- Prop. 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet.
- Prop. 2017/18:1 Budgetpropositionen för 2018.
- Prop. 2017/18:183 En gymnasieutbildning för alla.
- Regeringens hemsida: <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstalldhet/mal-for-jamstalldhet/> (hämtad 2017-11-31).
- Regeringens hemsida: <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2018/05/starkt-mojlighet-till-utbildning-i-gymnasieskolan-for-asylsokande-elever-som-fyllt-18-ar/> (hämtad 2018-10-09).
- Sawyer, L. (2006) Att koppla drömmar till verkligheten: SYO-konsulenters syn på etnicitet i övergången från grundskolan till gymnasiet. I Sawyer, L och Kamali, M (red.). *Utbildningens dilemma. Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. SOU 2006:40. Stockholm: Fritzes.
- Sharif, H. (2017). "Här i Sverige måste man gå i skolan för att få respekt". *Nyanlända ungdomar i den svenska gymnasieskolans introduktionsutbildning*. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Sheikhi, K. (2013). *Vägar till förståelse. Andraspråkstalare i samtal med en studie- och yrkesvägledare*. Göteborg: Göteborgs Universitet.

Skolinspektionen (2009). Utbildning för nyanlända elever – rätten till en god utbildning i en trygg miljö, Övergripande kvalitetsgranskningsrapport 2009:3.

Skolinspektionen (2013). Utbildningen på introduktionsprogrammen i gymnasieskolan: En kvalitetsgranskning av programmen yrkesintroduktion och individuellt alternativ. Rapport 2013:6.

Skolinspektionen (2015). Utbildning för asylsökande barn och barn som vistas i landet utan tillstånd: Riktad tillsyn i 30 kommuner, Stockholm: Skolinspektionen.

Skolinspektionen (2017). Språkintröduktion i gymnasieskolan.

Skollag (SFS 2010:800).

Skolverket (2011). Gymnasieskola 2011.

Skolverket (2014). Övergångar inom och mellan skolor och skolformer. Hur övergångar kan främja en kontinuitet i skolgången från förskolan till gymnasieskolan. Stödmaterial.

Skolverket (2016). Språkintröduktion. Rapport 436.

Skolverket (2017). Uppföljning av språkintröduktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och exempel på hur nyanlända elever kan ges möjlighet att använda sitt modersmål i undervisningen. Rapport 454.

Skolverket (2017). Redovisning av uppdrag om nyanlända under 25 år och deras utbildningsbehov inom komvux.

Skolverket (2017). Redovisning av uppdrag om sammanhållna yrkesutbildningar samt stödinsatser under införandet av regionalt yrkesvux.

Skolverket (2018). Uppföljning av språkintröduktion. Beskrivande statistik på nationell nivå och nyanlända elevers övergångar till och från språkintröduktion. Rapport 469.

Skolverket (2018). Preliminär statistik om gymnasieskolans elever.

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2013:180). Arbete med studie- och yrkesvägledning.

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2016:2). Utbildning för nyanlända elever.

Skolverkets hemsida: <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/nyanlandas-ratt-till-utbildning/> (hämtad 2018-10-09).

Skowronski, E. (2013). Skola med fördröjning: Nyanlända elevers sociala spelrum i "en skola för alla". Lunds universitet.

SOU 2016:77. En gymnasieutbildning för alla – åtgärder för att alla unga ska påbörja och fullfölja en gymnasieutbildning. Betänkande av Gymnasieutredningen. Stockholm: Utbildningsdepartementet.

Stretmo, L. och Melander, C. (2013). Får jag vara med? Erfarenheter från ensamkommande barn och ungdomar i Göteborgsregionen och arbetet med denna grupp. FOU i Väst, Rapport 2: 2013.

Sundelin, Å. (2015). Att skapa framtid. En analys av interaktionen i studie- och yrkesvägledande samtal med unga i migration. Stockholm: Stockholms universitet

Wernesjö, U. (2015). Landing in a rural village: home and belonging from the perspectives of unaccompanied young refugees. *Identities* 22(3).

Bilaga 1. Rättslig reglering med mera

Här sammanfattas närmare reglering kring frågor som står i fokus för denna granskning.

Med nyanländ avses i skollagen en person som varit bosatt utomlands och som nu är bosatt i landet och som har påbörjat sin utbildning här senare än höstterminens start det kalenderår då personen fyller sju år. En elev ska inte längre anses vara nyanländ efter fyra års skolgång här.⁷¹ Nyanlända elever omfattas i stort av samma bestämmelser som gäller för alla elever. Huvudmannen ansvarar för att utbildningen genomförs i enlighet med gällande författningar⁷², medan rektorn beslutar om sin enhets inre organisation.⁷³

Gymnasieskolans programstruktur och behörighetsregler

Utbildningen i gymnasieskolan ska utformas så att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och tillsammans med andra tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper.⁷⁴

Utbildningen i gymnasieskolan består av nationella program som är yrkesprogram eller högskoleförberedande program. I gymnasieskolan finns också utbildning i form av introduktionsprogram. Introduktionsprogrammen vänder sig till elever som inte är behöriga till gymnasieskolans nationella program.

För behörighet till yrkesprogram och högskoleförberedande program krävs godkända betyg i svenska/svenska som andraspråk, engelska, matematik och därutöver minst fem respektive nio ytterligare grundskoleämnen.⁷⁵ Under vissa förutsättningar kan, för bland annat nyanlända elever, dispens ges från vissa behörighetskrav till nationella program. Det krävs dock att huvudmannen bedömer att eleven har förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen på det tilltänkta programmet.⁷⁶ Ett begränsat antal platser ska (fri kvot) avsättas för dem som på grund av särskilda omständigheter bör ges företräde framför de övriga sökande, eller kommer från skolenheter vilkas betyg eller omdömen inte utan vidare kan jämföras med betygen från grundskolan.⁷⁷

En elev har som huvudregel rätt att påbörja utbildningen på ett nationellt program i gymnasiet senast det första kalenderhalvåret det år hen fyller 20 år.⁷⁸ Asylsökande har rätt till utbildning i gymnasieskola bara om de har påbörjat utbildningen

⁷¹ 3 kap. 12 a § skollagen (2010:800).

⁷² 2 kap. 8 § skollagen (2010:800).

⁷³ 2 kap. 10 § skollagen (2010:800).

⁷⁴ 15 kap. 2 § skollagen (2010:800).

⁷⁵ 16 kap. 29-34 §§ skollagen (2010:800).

⁷⁶ 16 kap. 32 § skollagen (2010:800).

⁷⁷ 7 kap. 3 § gymnasieförordningen (2010:2039).

⁷⁸ 16 kap. 29 §, skollagen (2010:800).

innan de fyller 18 år.⁷⁹ Det finns dock inget som hindrar att kommunen erbjuder utbildning på nationellt program för asylsökande ungdomar som fyllt 18 år.⁸⁰ Asylsökande som påbörjat sin gymnasieutbildning innan de fyllt 18 år har rätt att gå kvar på utbildningen även efter 18 års ålder. Detta gäller studier på såväl introduktionsprogram som på nationellt gymnasieprogram.⁸¹

Språkintröduktion

Språkintröduktionsprogrammet syftar till att ge nyanlända ungdomar, som inte har de godkända betyg som krävs för behörighet till ett yrkesprogram, en utbildning med tyngdpunkt i det svenska språket, vilken möjliggör för dem att gå vidare i gymnasieskolan eller till annan utbildning.⁸² I förarbeten till skollagen framhålls att eleven snarast möjligt ska kunna gå vidare i gymnasieskolan eller i annan utbildning.⁸³

Utbildningen på språkintröduktion ska följa en plan som beslutas av huvudmannen och för varje elev ska en individuell studieplan upprättas.⁸⁴ Den individuella studieplanen får en extra viktig funktion för elever på intröduktionsprogrammen eftersom dessa program saknar nationella programstrukturer och examensmål.⁸⁵

Behörighetsregler till komvux

En vuxen är behörig att delta i utbildning på grundläggande och gymnasial nivå på komvux från och med andra kalenderhalvåret det år då hon eller han fyller 20 år.⁸⁶ För studier i svenska för invandrare är åldersgränsen 16 år.⁸⁷ För behörighet till studier på komvux krävs vidare att den vuxne är bosatt i landet. Kravet på att man ska vara bosatt i landet innebär som huvudregel att man ska vara folkbokförd här enligt folkbokföringslagen (1991:481).⁸⁸

Övergång från språkintröduktion till andra intröduktionsprogram, nationella program respektive vuxenutbildning

Den 1 augusti 2018 trädde nya lagregler i kraft gällande överlämning i samband med att en elev byter skolenhet eller skolform. De nya reglerna, som omfattar alla skolformer utom komvux, innebär bland annat att avlämnande skola, till mottagande skola, ska överlämna sådana uppgifter om eleven som behövs för att underlätta övergången för eleven.⁸⁹ Dessförinnan reglerades överlämning i samband med övergångar endast i läroplan och Skolverkets allmänna råd, se nedan.

I gymnasieskolans läroplan anges att det är skolans ansvar att varje elev som avslutat ett intröduktionsprogram har en plan för och tillräckliga kunskaper för fortsatt

⁷⁹ 29 kap. 2 § andra stycket 1 och 29 kap. 3 § första stycket skollagen (2010:800).

⁸⁰ Prop. 2000/01:115 *Asylsökande barns skolgång m.m.* s.19, Skolverkets hemsida: <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/ansvar-i-skolfragor/nyanlandas-ratt-till-utbildning/> (hämtad 2018-10-09).

⁸¹ 17 kap. 15 § skollagen (2010:800).

⁸² 17 kap. 3 och 12 §§ skollagen (2010:800).

⁸³ Prop. 2009/10:165 s. 447.

⁸⁴ 17 kap. 7 § skollagen (2010:800).

⁸⁵ Skolverket (2011) *Gymnasieskola 2011*, s. 31.

⁸⁶ 20 kap. 11 och 20 §§ skollagen (2010:800).

⁸⁷ 20 kap. 31 § skollagen (2010:800).

⁸⁸ 29 kap.2 § första stycket skollagen (2010:800).

⁸⁹ 3 kap. 12 § j skollagen (2010:800).

utbildning eller uppnår en förberedelse för etablering på arbetsmarknaden.⁹⁰ Läroplanen anger även att skolan ska sträva efter flexibla lösningar för organisation, kursutbud och arbetsformer.⁹¹ Vidare anges att gymnasieskolan ska nära samverka med de obligatoriska skolformerna, arbetslivet, universiteten och högskolorna samt med samhället i övrigt. Detta krävs för att eleverna ska få en utbildning av hög kvalitet och få underlag för val av kurser inom utbildningen och för vidare studier eller yrkesverksamhet.⁹²

I kommentar till Skolverkets allmänna råd om utbildning för nyanlända elever anges att information om eleven behöver överföras till det mottagande programmet när en elev byter gymnasieprogram och att det är viktigt att rektorn skapar rutiner för att säkerställa att information om en nyanländ elev förs vidare till det program som eleven ska börja på eller den skolform som eleven ska börja i.⁹³

Studie- och yrkesvägledning

Enligt skollagen ska elever ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses. Även den som avser att påbörja en utbildning ska ha tillgång till vägledning.⁹⁴ Varje kommun ska informera om de nationella programmen och om möjligheterna att få utbildning på introduktionsprogram.⁹⁵ Det är rektorns ansvar att studie- och yrkesvägledningen organiseras så att eleverna får information om och vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför val av framtida utbildning och yrke.⁹⁶

I kommentar till Skolverkets allmänna råd om studie- och yrkesvägledning anges att huvudmannen för att säkerställa att elevernas behov av studie- och yrkesvägledning kan tillgodoses behöver analysera behoven, sätta upp mål och planera för studie- och yrkesvägledningen.⁹⁷ I kommentar framhålls också att nyanlända elever behöver få information om utbildningssystemet, sina möjligheter till studier och arbetsmarknadens kompetenskrav.⁹⁸ Skolan har också ett kompensatoriskt uppdrag vilket innebär att skolan ska sträva efter att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.⁹⁹ Skolan behöver därför enligt kommentar till Skolverkets allmänna råd ha en bred repertoar av insatser och aktiviteter för att tillgodose elevers olika behov av studie- och yrkesvägledning.¹⁰⁰

Enligt läroplanen för gymnasieskolan ska skolans personal motverka begränsningar i elevernas framtida val av utbildning och yrke som grundar sig på föreställningar

⁹⁰ Läroplan för gymnasieskolan (SKOLFS 2011:144), 2.1 Kunskaper.

⁹¹ Läroplan för gymnasieskolan (SKOLFS 2011:144), Skolans värdegrund och uppgifter, Varje skolas utveckling.

⁹² Läroplan för gymnasieskolan (SKOLFS 2011:144), 2.4 Utbildningsval – arbete och samhällsliv.

⁹³ Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2016:2), *Utbildning för nyanlända elever*, s. 39-40.

⁹⁴ 2 kap. 29 § skollagen (2010:800).

⁹⁵ 15 kap. 8 § skollagen (2010:800).

⁹⁶ Läroplan för gymnasieskolan (SKOLFS 2011:144), 2.6 Rektorns ansvar.

⁹⁷ Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2013:180), *Arbete med studie- och yrkesvägledning*, s. 16.

⁹⁸ Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2013:180), *Arbete med studie- och yrkesvägledning*, s. 32.

⁹⁹ 1 kap. 4 § skollagen.

¹⁰⁰ Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2013:180), *Arbete med studie- och yrkesvägledning*, s. 19.

om kön och på social eller kulturell bakgrund.¹⁰¹ I kommentar till Skolverkets allmänna råd om studie- och yrkesvägledning framhålls att rektorn behöver ha en strategi för hur ett sådant arbete kan bedrivas.¹⁰²

Jämställdhetsperspektiv

Det nationella jämställdhetspolitiska delmålet om jämställd utbildning uttrycker att kvinnor och män, flickor och pojkar ska ha samma möjligheter och villkor när det gäller utbildning, studieval och personlig utveckling.¹⁰³

Systematiskt kvalitetsarbete

Enligt skollagen ska varje huvudman inom skolväsendet på huvudmannanivå systematiskt och kontinuerligt planera, följa upp och utveckla utbildningen.¹⁰⁴ Skollagen anger även att sådan planering, uppföljning och utveckling av utbildningen ska genomföras på skolenhetsnivå.¹⁰⁵

I Skolverkets allmänna råd om utbildning för nyanlända elever framhålls att huvudmannen regelbundet bör förvissa sig om att rektorn för en skolenhet har tillräckliga resurser för att leva upp till bestämmelserna om den fortsatta utbildningen för nyanlända elever för att vid behov kunna omfördela resurserna mellan skolenheterna. Huvudmannen bör också ha en långsiktig planering för den fortsatta utbildningen för nyanlända elever, samt skapa rutiner för att följa upp att detta arbete fungerar på skolenheterna och i förekommande fall vidta nödvändiga åtgärder.¹⁰⁶

¹⁰¹ Läroplan för gymnasieskolan (SKOLFS 2011:144), 2.4 Utbildningsval – arbete och samhällsliv.

¹⁰² Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2013:180), *Arbete med studie- och yrkesvägledning*, s. 18.

¹⁰³ <http://www.regeringen.se/regeringens-politik/jamstalldhet/mal-for-jamstalldhet/>.

¹⁰⁴ 4 kap. 3 § skollagen.

¹⁰⁵ 4 kap. 4 § skollagen.

¹⁰⁶ Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2016:2), *Utbildning för nyanlända elever*, s. 14.

Bilaga 2. Granskade skolor och huvudmän

Skola/Verksamhet	Huvudman	Kommun	Huvudman- natyp
Väsby Nya Gymnasium	Upplands Väsby kommun	Upplands Väsby	Offentlig
Globala gymnasiet	Stockholms kommun	Stockholm	Offentlig
Schillerska gymnasiet 3	Göteborgs kommun	Göteborg	Offentlig
Angeredsgymnasiet 3	Göteborgs kommun	Göteborg	Offentlig
S:t Petri skola	Malmö kommun	Malmö	Offentlig
Liljeholmens gymnasium	Stockholms kommun	Stockholm	Offentlig
Ess-gymnasiet	Stockholms kommun	Stockholm	Offentlig
Almåsgymnasiet B	Borås kommun	Borås	Offentlig
Gullmarsgymnasiet 1	Lysekils kommun	Lysekil	Offentlig
Carlsund utbildningscentrum IM	Motala kommun	Motala	Offentlig
Karolinska gymnasiet	Örebro kommun	Örebro	Offentlig
Kunskapskällan	Herrljunga kommun	Herrljunga	Offentlig
Berzeliuskolan 7	Linköpings kommun	Linköping	Offentlig
Kungsmadskolan 3	Växjö kommun	Växjö	Offentlig
IMSPR	Vindelns kommun	Vindeln	Offentlig
Eksjö Gymnasium 3	Eksjö kommun	Eksjö	Offentlig
Dahlstiernska gymnasiet	Melleruds kommun	Mellerud	Offentlig
Laestadiuskolan	Lapplands Kommunalförbund	Pajala	Offentlig
Kungsörs Gymnasium	Kungsörs kommun	Kungsör	Offentlig
Thoren Business School Västerås	Thorengruppen AB	Västerås	Enskild
Framtidsgymnasiet i Göteborg	Framtidsgymnasiet i Göteborg aktiebolag	Göteborg	Enskild
Skärholmens gymnasium	Stockholms kommun	Stockholm	Offentlig
Gymnasieutbildningen i Bjuv	Bjuvs kommun	Bjuv	Offentlig

Bilaga 3. Referensgrupp

Päivi Juvonen, professor i svenska som andraspråk, Linneuniversitetet

Lisa Ekehult, undervisningsråd, Skolverket

Torbjörn Hanö, rektor Polhemsskolan, Lund

Charlotte Furtenbach, rådgivare, Specialpedagogiska skolmyndigheten

Louise Lühr, samordnare och karriärvägledare, Lunds Vägledningscentrum